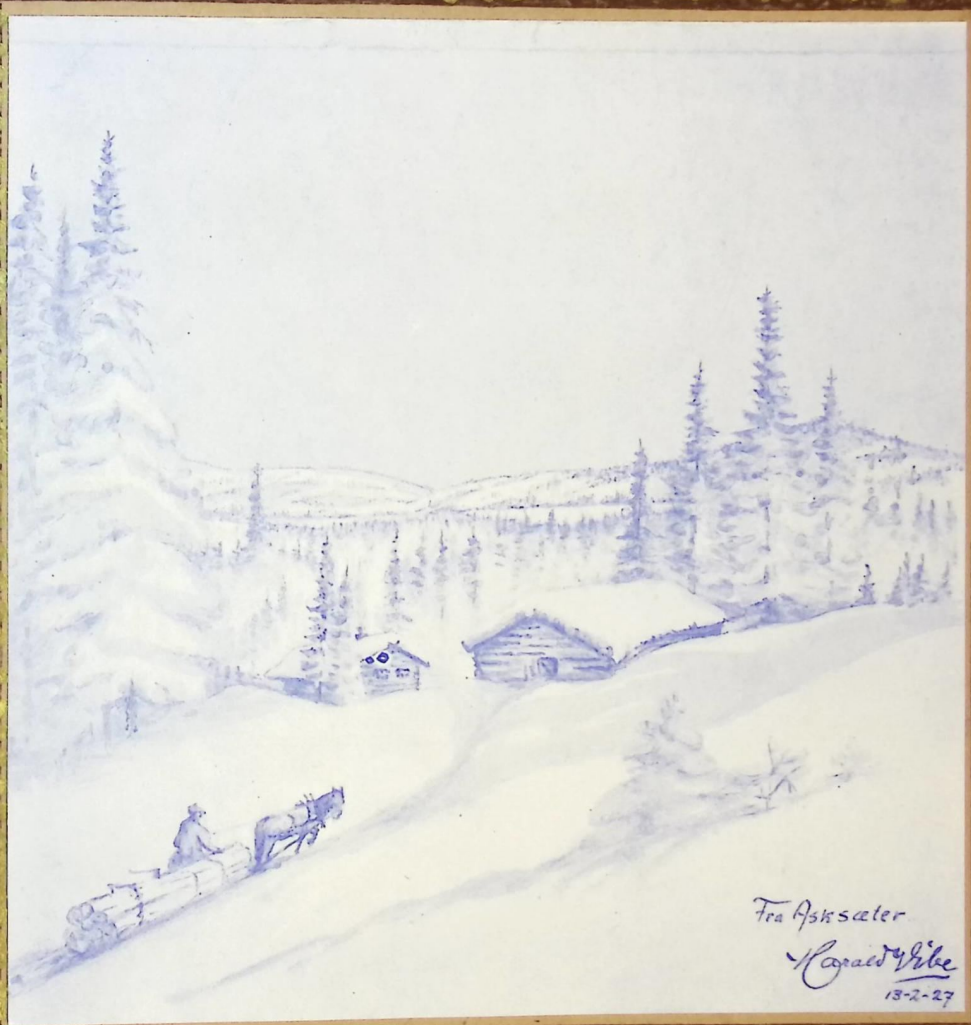

RINGERIKE.

Fra Askvæter
Kjæmpe Vibe
13-2-27

RIVE

AKSJESELSKAPET
FOLLUM
FABRIKKER

Tilhører
Ringerikes Museum

RINGERIKE

1954-55

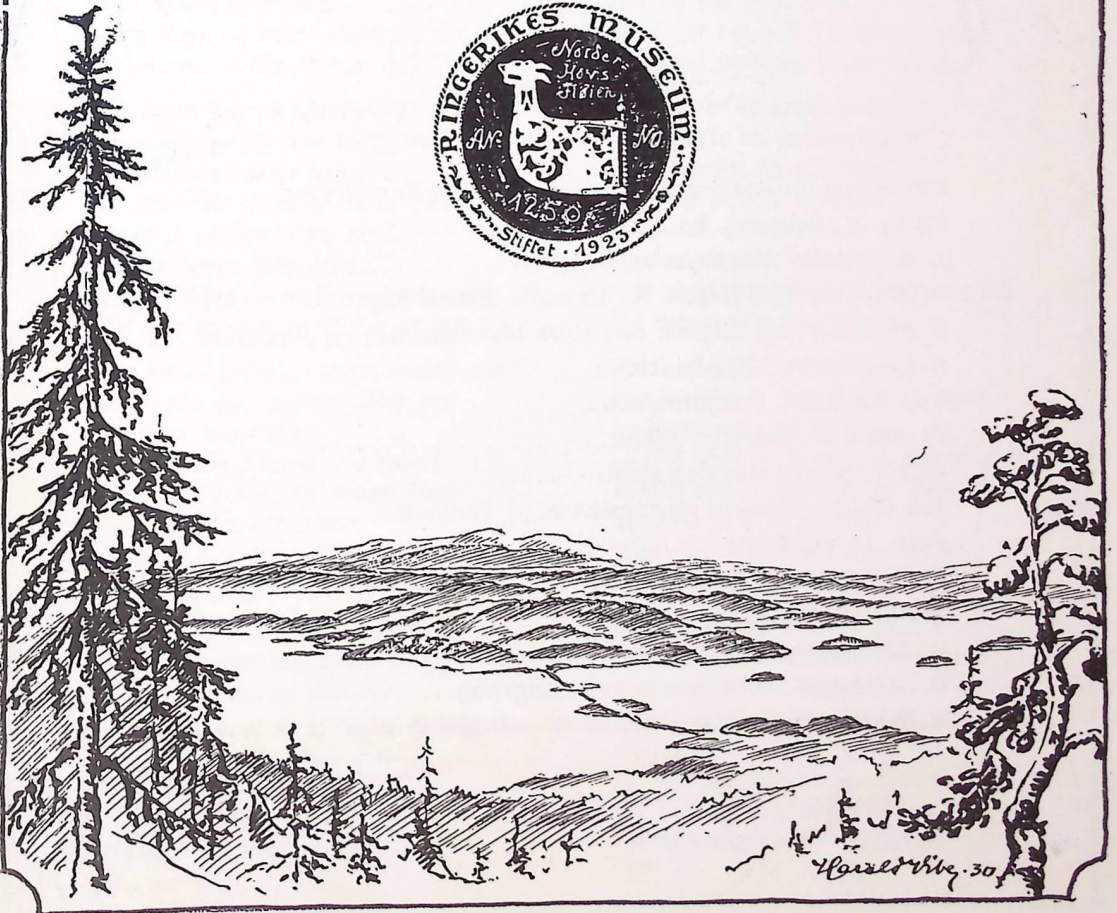
UTGITT AV

RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS

HARALD VIBE — H. A. JØRGENSEN

INNHold

	Side
Omslag og illustrasjon: Fra Asksetra — ved <i>Harald Vibe</i> .	
<i>Elling M. Solheim</i> : En liten bergpreken	3
<i>J. B. Grønlie</i> : Vik skysstasjon i Hole	4
<i>Ingeborg Refling Hagen</i> : Av Harald's Ættens Saga	5
<i>E. F. Halvorsen</i> : Litt om den store Mannedauden på Ringerike	8
<i>Helge Fonnum</i> : Bygdehistorie	14
Vise om Anna Colbjørnsdatter	17
<i>Thorvald E. Solberg</i> : Bjønn	18
«Statt du der i stokk og stein» - -	21
<i>Jon Guldal</i> : Sangen og musikken på Ringerike	22
<i>Peter Lyse</i> : Mo og all	24
<i>Erling Hauger</i> : «Tirelil Tove» — Sagnet om Tjueborgen	25
(Etter «Nationen»)	
<i>O. Loeshagen</i> : Offersteinen ved Røstjern	28
<i>O. Loeshagen</i> : Gravhaugen ved Haugvang	29
<i>H. V.</i> : Den forsvundne runesteinen ved Hønen	31

Jeg går i fjell og issprengt ur
og tenker: A så nakent da
for levende natur.
Her finnes ingen veksters spor,
hvem skulle også her slå rot,
her finnes ikke jord.
Kun stein og atter stein jeg ser.
Vend om — ditt sinn er ikke her.

Da hører jeg en spinkel røst,
så skjær og fin som myggesang,
fra fjellets nakne bryst.
— Kom hit til meg. Du er så trist.
Vi er jo søsken, ikke sant,
skjønt lenge siden sist.
Vi skilte lag — gikk hver vår vei.
Nå står du der — og her er jeg.

Jeg ser meg om — hvem spøker slik?
Jo — der på steinen sitter kry
en liten moseflik.
En vakkert kruset grå rosett,
besmykket med en dråpe dugg
som skjelver strålelett.
— Kom hit, den smiler, kjære deg
du ser da jeg har pyntet meg.

Hvem orker vel si nei til slikt.
Forresten var jeg, ærlig talt,
i underskudd på dikt.
Jeg satte meg så tung og svær
og hilste overrasket, glad:
— Nei kjære er du der?
Ja tiden, lille, den har gått —
Og du er frisk og har det godt?

— Jo takk, jeg trives riktig bra.
Nok sol og mat og friske barn,
hvem tør vel klage da?
Og du, som ble så grom og stor,
du har vel alt du ønsker deg
her på vår gode jord?
Du lever vel bak hjemmets vegg
omtrent som plommen i et egg?

Hm — for et artig nesegrev.
Her måtte en forklaring til
om alt mitt åk og strev.
Jeg svarte, litt betuttet, at
for tiden var det visse ting
som voldte litt debatt.
Vår slekt var kommet galt avsted.
Nå kriget vi for å få fred.

Da lo den lille så det sang.
Jeg kjente at mitt kinn ble hett
og laget meg til sprang.
— Nei vent — å du, jeg dåner visst,
skjønt ingen har vel lov å le
av slikt som er så trist.
Men du, så komisk som du er
med dine plager og besvær.

Nå steilet jeg i harm forakt.
Slikt kryp tør våge håne meg
i all min glans og makt.
— Du lille, sa jeg med et nikk,
du mangler visst en god porsjon
av vett og folkeskikk.
Du teller ikke, lille null
i verdens kamp om makt og gull.

Det ble så stille. Fjellet lå
og svalte bringen, svær og bar,
oppunder hvelvets blå.
Da kom det, så forsakt og mildt:
— Du ble fornærmet, storebror?
Å nei, det var da ilt.
Nei visst — jeg teller ikke med
i verdens kamp — men vel i fred.

For, ser du — merk deg mine ord:
Jeg er den første misjonær
for livets sak på jord.
Før jeg har skapt den første muld
kan ikke gress og planter gro
og ikke kornets gull.
Jeg er kulturens pioner.
Ja det er meg som fjellet klær.

Hør her: Jeg er en felleskropp,
en symbiose, som du vet,
av alge og av sopp.
Av steinen suger soppen kraft
så algen også får sin del,
den gir organisk saft.
I dette lille kollektiv
vi strever sammen for vårt liv.

Og derfor måtte jeg vel le.
Sett vi besluttet føre krig,
hvor, tror du, endte det?
Men du som er så klok og stor,
hvor henter du din lære fra
min egen kjære bror?
Takk at den læren ei er min.
Du har visst misforstått Darwin.

Hver har sin lyst — ha din i fred.
Jeg er så vel fornøyet
på dette vakre sted.
Vent kun - her kommer saktens fler:
All markens vrimmel, vær du trygg,
og store hovne trær.
Først da — som hersker uten blu
med all din plage kommer du.

Så ble det stilt — kun vinden fór
med skøy om fjellets dryge kropp
og mumlet dunkle ord.
Hva var jeg i min herligdom,
min makt og all min viten,
min kløkt og vise dom?
Jeg gjemte hodet i mitt fang.
— — —
Da hørte jeg at mosen sang.

Vik skysstasjon i Hole

Det var engang, at det kom en landeveis-
traver eller loffer inn i butikken til meg tidlig
en morgen og spurte om det ikke var avis-
trykkeri her i går'n. Det har vært, sa jeg, og
det er fremdeles trykkeri her, men det lages
ikke aviser. Det var dårlig det, sa han, for jeg
ville så gjerne hatt et stykke inn i avisa om Vik
skysstasjon — jeg lå nemlig på rommet vores
der inatt, og da jeg gikk idag, så jeg det sto
W.C. over inngangen, og det syns jeg ikke ser
no videre innbydende ut, sa lofferen.

Da fór det en tanke gjennom mitt hode —
la meg foreta en liten intelligensprøve med
denne karen, og så spurte jeg ham om han var
sikker på at det sto W.C. over døren eller C.W.

Han hørte oppmerksomt på meg, da jeg
fortalte ham, at en tidligere eier av Vik het
Christopher Wiig, og det kunne da tenkes, at
han i sin 30-årige drift av skysstasjonen hadde
satt sine forbokstaver over denne inngangen.
Sto det W.C. eller C.W. spurte jeg ham tilslutt.

Ja, når De spør meg sånn direkte, sa loffe-
ren, så er jeg ikke sikker, men det skal jeg se
bedre etter neste gang jeg overnatter på Vik.

J. B. Grønlie.

Da Harald Hårdråde var på Sicilia

Historisk fortelling av Ingeborg Refling Hagen

Kongeskalden lå og drev utafor Akragasstranda på Sicilia. Han hadde den vesle sønnen sin med seg. Gutten var tolv år. Nå var han akkurat så gammel som Olav Haraldsønn var da han dro ut på første ferden sin sammen med Rane.

Men skalden angret at han hadde tatt gutten med seg. Haralds ferd ble jo mer og mer en ransferd. Bare en rekke overfall på gode, fredelige borgere som hverken hadde våpen eller evne til å forsvare seg. Det het seg nok at Harald skulle befri Sicilia fra maurernes åk. Det var jo derfor han var blitt oberst hos dronning Zoe i Grekenland. Men skalden hadde ikke sett annet enn at disse herjingene gikk like mye ut over de kristne. Og Harald tok gullet der han fant det, enten det var i kristne kirker eller i hedenske templer.

Skalden så opp mot sletta der mennene lå i ly av en myrtelund. De hadde ligget der snart i to uker nå, og ventet på et beleilig øyebiikk til å gå løs på byen. Den lå som et reir oppe på bakketoppen. Sola lyste på de gule kalksteinsmurene, der ørkenvinden hadde borret huller og laget de rene snilehorn gjennom den mørre steinen.

Nei, det var nok ikke stein som hjemme i Norge dette. Men fuglene bygde reir inne i hulningene, og under takskjegget her, akkurat som hjemme på Ringerike.

«Hva tenker du på, far?» spurte sønnen med ett.

«På hvor vakkert det er på Ringerike.»

«Synes du det er vakrere på Ringerike enn på Sicilia?»

«Det er frodigere der. Graset er renere, og grønnere. Finere og bløtere også. Her er alt så kraftig at det blir nesten grovt i veksten. Og det dufter ikke så fint. Det er liksom en annen luft på Ringerike.»

«Lengter du hjem, far?»

«Ja, gutten min. Det ble lenge å fare med Harald.»

«Er ikke du og Harald så gode venner lenger, far?»

«Harald har forandret seg. Han trenger ikke venner lenger. Han trenger bare gull.»

«Hvorfor må han ha så mye gull?»

«Han tålte ikke at Jarislav kalte ham en «fattig flyktning», og gjorde narr av ham da han fridde til Elisif, Jarislavs datter. Den som skulle ha håp om å få Elisif måtte ha gull. Og nå skaffer Harald seg gull. Og alt gullet han raner sender han til kong Jarislav av Gardarike. Jarislav skal få se at denne fattige flyktningen som kom fra Stiklestad ikke var å forkaste. Harald selger sjelen sin for gull. For hver dag blir han rikere på gull, og kaldere og hardere i sinnet. Om han nå til slutt virkelig får Elisif, da er det synd på henne. Hun var glad i den Harald hun traff i Gardarike. Den Harald som var min venn. Den Harald som beundret Olav og hørte nøye på den store brorens råd. Haraldgutten som kjempet på

Stiklestad, som jeg lekte med på Ringerike, og seilte båter med i tjernet mellom vannliljene. Vi skar siljeflytte i hagen hos Sigurd Syr, vi laget flåter i elva. Vi fisket og laget fuglebur rundt bygningene og vi kunne herme alle fuglestemmer, og lokke fuglene til oss så de tok mat av hendene våre. Harald var en veldig skytter, men han skjøt bare ugagnsdyr og rovfugl. Den gangen *skjøt* han aldri i lek, eller til unyttes. Ja, det var *den* Harald prinsesse Elisif var glad i. Det var den Harald hun sitter i Gardarike og venter på og drømmer om. Nei, nei, har du sett så mange fugler?»

Skalden pekte opp mot mennene på sletta. En hel skur av småfugl seilte nedover og slo seg ned omkring piratene. Harald har lært opp fuglefengerne sine. De kan snart herme fuglerøster like godt som Harald sjøl. «Nei, nei, har du sett make til mange fugler? . . . Stakkar.»

«Hvorfor sier du stakkar, far?»

«Jeg synes synd på alle småfugler som lar seg lokke av Haralds herming.»

«Men du dikter da for Harald, far.»

«En kongeskald far betaling for å dikte om seieren. Enten seieren er vunnet over det vonde eller det gode. Jeg har ikke noe med om seieren er over det vonde eller det gode. Jeg skal bare *prise* seieren. Det er *det* som er det sørgelige ved yrket mitt. Vil du bli skald, gutten min, så bli aldri kongeskald, eller en skald som dikter om seier for penger. Gjør heller som den store skalden jeg møtte i Grekenland. Han diktet bare om Kvitekrist. Og Kvitekrist, han kjempet bare mot det vonde. Og da blir *kampen* alltid *verd* en sang, enten han seiret eller ikke. Det skal så mye til å seire i kampen mot det vonde, så der blir det sjelden noen seier å skryte av.»

«Men Harald kjemper da også for Kvitekrist. Han jager araberne og frigjør de kristne.»

«Ja, gutten min, det sier han sjøl, men så mye vet jeg at ingen kan kjempe for Kvitekrist og bli rik på det. Og Harald ser alltid etter å legge hæren sin der det er mest å rane. Der han kan finne gull. . . . Nei, nei, se fuglene, så mange. Stakkars, stakkars fugler som *tror* Harald Hårdrådes lokkestemme.»

— — —
Det var ved juletider. Byen var midt i Himmeldronningens fest. Byen eide en billedstøtte av Himmeldronningen. Den sto på et alter med

bærestenger. Og i Mariafesten ble alteret båret gjennom gatene.

I fire uker ble hun båret ut av kirken hver søndag. Kom det ikke regn på vegen, så ble hun båret tilbake til den kirken hun hadde stått i, men kom det regn mens prosesjonen gikk, så måtte de stoppe opp og bære bildet inn i den kirken som var nærmest. Og der skulle hun stå i den uken som kom. Og i den kirken skulle de ha alle de offer som kom inn til Maria denne uken.

Neste søndag bar de henne ut på ny, og kom det regn stanset de og satte henne fra seg i nærmeste kirke. Det hendte at fire forskjellige kirker fikk Mariaoffer i en måned på denne vis. Og det var veldig fest i den kirken som fikk henne til slutt. Der skulle hun da stå til neste år.

Nå var riktignok byen blitt skremt og forstyrret av piratene som hadde lagt seg til nede på sletta. Men de hadde ligget der ganske lenge, og det så sannelig ikke ut som de hadde så stor lyst til å gå løs på byen. Det var jo ikke engang visst, at det var akkurat dit de hadde tenkt seg.

Og ettersom dagene gikk ble borgerne tryggere og tryggere, og de glemte nesten faren som lurte nede fra sletta. De begynte å bli vant til å se piratene dernede, akkurat som småfuglene som hadde reirene sine under mønene og i muren.

Og festen gikk sin gang.

Nå var det siste søndag, og barna jublet. I dag skulle Marja ha grønne vinger på skuldrene. Bruna skulle ha blå og Lisabetta skulle ha hvite, og Portia grønne med glitter i kanten.

Og vesle Maria til bakeren skulle få bære blomsterstaven. Hun kjente legenden om denne blomsterstaven og kunne fortelle den til alle som ville høre på den:

«Da jomfru Maria skulle gifte seg med Josef som var så meget eldre enn henne, gjorde de andre pikene i Betlehem narr av henne, og da de skulle dra opp til påskefesten og alle de andre pikene fikk hvite mandelgrener og frodige kvister å bære, fikk Maria en stakkars tørrkvist. Men med det samme *hun* tok denne kvisten i hånden sin, skjøt det ut blomster over hele staven, så ingen av pikene hadde så frodig kvist å bære som Maria. Og da de andres kvister visnet ble Marias bare finere og finere.»

Den vokste og vokste og skjøt grenene sine helt inn i himmelen.»

Vesle Maria til bakeren svingte henrykt med staven sin og syntes alt at den begynte å skyte friske skudd.

Barna sprang opp på haugen og stirret nedover Akragassletta mot Middelhavet. Inne ved stranda lå piratenes båter. I en av båtene kunne barna øyne en mann og en gutt.

«Stakkars hedninger,» sukket Maria til bakeren. «De har ingen Himmeldronning, de vet ingenting om Maria og blomsterstaven hennes.»

«Det er derfor de er så slemme,» nikket Lisabetta. «De slår i hjel og stjeler, for de har ikke lært budene ennå.»

Det kom noen menn opp på utsikten også. De skugget med hendene for øynene. Og de stirret ned mot piratleiren. «Grekere,» sa de.

«Greker, væringer,» svarte en fremmed som var med. «Jeg kjenner båtene og teltet til høvdingen. Han er en nordbo med isblått blikk, og iskaldt sinn. Sterk som en løve og grisk som et ørken dyr. Han dreper alt som kommer i hans veg. Der kan en like godt gi seg over med en gang og betale den boten han forlanger.»

«Han kjenner ikke Himmeldronningen,» ropte Maria og svingte med staven sin.

«Han tror han har lov til å drepe og stjele,» sa Lisabetta.

«Stakkars hedninger,» sa Bruna. Men så glemte de piratene, for nede på plassen ropte presten, at nå skulle toget stille opp. Og alle som ikke hadde lys, måtte skynde seg inn i kirkebuå og kjøpe.

— — —

Barna løp og tumlet inn mellom massen på kirkeplassen. Det glimtet i sollyset av små lysflammer. Alle sparepengene var brukt til lys. Flammene flakket så underlig og skjært, nesten usynlig i solflommen.

Der kom bispen ut av kirkedøren. Bak ham bar de Maria-alteret. Å, så vakker hun var i dag. Det var som om den blå kåpen blåste ut som vinger bak gullkjolen, og liljene som vokste opp av alteret hadde sannelig fått flere skudd. Og gullringen om håret hennes glitret. Og i armen bar hun Jesusbarnet og trykket det inntil seg. Hun var så øm om det, så redd for å miste det, og hun visste nok at det var

bare en liten stund hun skulle få beholde barnet sitt. Det var så synd på henne.

«Å Maria! Å Maria!»

«Himmeldronning! Himmeldronning!»

Munkekoret stemte i, barna sang med og svingte stavene sine. Og folket kastet blomster på Mariabildet. Det regnet blomster, det svevet blomster, det glitret lys, det tonte og sang.

Men just *da* var det at det fryktelige hendte. Småfuglene hadde vært ute på sletta etter mat til ungene sine og kom susende i skurer tilbake over muren og takene. Inn i murene og inn under takene. Og de sang og de skrek. Det var en besynderlig ulyd som i en eneste vill forvirret klage.

Og plutselig kom en brennende fugl deisende rett ned foran bispen. Og i det samme skrek det fra tusen struper:

«Byen brenner! Byen brenner!»

«Ja, ja, hva er det?»

«Det er fuglene, de bærer ild.»

«Hjelpe oss Gud, fuglene bærer ild!»

«Reirene brenner!»

«Takene brenner!»

«Maria, hjelp oss! Hjelp oss, Maria!»

Og Mariabildet ble satt ned, og folkene fór til husene sine for å redde små barn som lå derinne og sov. Bare bispen og småjentene ble stående omkring Mariabildet akkurat som de sto da skriket brøt løs og stanset toget. Og byporten føk opp, og piratene raste inn.

Men bispen sto stille og hevet korset mot piratene. Han sto som en støtte og den veldige juvelen i bispelua lynte i sollyset.

Anføreren for grekerhæren stanset brått. Han sa noe. Det hørtes ut som et skremt skrik: «Olav, stanser du meg!»

Han holdt handa opp for øynene sine som om han holdt på å miste synet i det sterke lyset.

Og plutselig snudde han seg til mennene sine og sa: «Dette er likevel bare en fattig by, vi vil ikke gjøre manndrap her. Ber de om grid og betaler, så skal de få være i fred.»

Så snudde han seg igjen til bispen og nevnte en løsesum.

Da slo bispen kors for seg, han lettet lua med juvelen av hodet sitt, rakte den fram og sa:

«Her har du summen mangedobbelt.»

Men Harald stirret inn i juvelen og rygget

baklengs. Og plutselig styrtet han ut av porten med mennene etter seg, uten å ta mot bispelua.

Bispen sto lenge og så etter dem. Så satte han lua på hodet att, la seg på kne og kysset Marias føtter. Og småjentene så på ham og gråt, de visste ikke riktig hva som hadde gått for seg. De skjønnte jo ikke norsk og visste ikke hva Harald hadde sagt.

— — —

Piratflåten gled ut langs kysten. Men i den bakerste båten satt kongeskalden og sønnen hans. Kongeskalden satt og nynnnet: «Stavnfagre skuter styrer bort fra borgens brutte mure.»

«Hva sier du, far?» spurte sønnen. «Hva nynner du om nå?»

«Vet du hva det var som frelste byen i sta, gutten min?»

«Nei, Harald sa det var ingenting å ta der.»

«Harald så Olav Haraldsønn bak korset. Jeg vet det. Han sa det. Jeg sto jemte ham, og jeg

så det *han* så. Han så sitt eget ansikt i den klare juvelen på bispelua! Harald er Olavs halvbror, og likner meget på Olav når han står i spenning, og kaster seg inn i strid. Det er lenge siden Harald har sett seg sjøl nå. Han vet ikke lenger hvordan han ser ut. Det er ingen han kjenner dårligere. Men av bror sin har han et idealbilde i sinnet. Olav, den store broren, helten fra Stiklestad! Og nå vet jeg hva en kongeskald skulle være. Han skulle kvede slik at kongen så seg selv. Hadde jeg fylt min oppgave og gjort akkurat det, så hadde jeg kanskje berget Harald, og han hadde kanskje sluppet å få det fryktelige navnet «HÅRD- RÅDE».»

Ved byporten sto enda Mariabildet. Småjentene sto der forskremte med blommekvistene sine hevet, og bispen messet og munkene sang, og folket la seg på kne utover i gaten og priste Maria, som hadde stengt porten, blendet piraten og sperret ham vegen.

«Maria, kjæreste, Maria, Guds mor!»

Litt om den store Mannedauden på Ringerike

Av dosent E. F. Halvorsen

Den 27. oktober 1356 var det kalt sammen ting på «Norderhov tingvoll». Vi kjenner til dette tinget fordi det ble utstedt et brev om en sak som ble behandlet der, og dette brevet fins den dag i dag. Saken gjaldt fiskeretten i Valbekken og Møllebekken, og saksøkeren var Hr. Peter Eiriksson, kongens kansler og prost ved Mariakirken i Oslo. Han hadde stevnet en mann som het Ingulv Eivindsson for ulovlig fiske i disse bekkene, og han førte fram flere vitner som kunne fortelle at før den storeannedauden lå fisket til Steinsgårdene, og disse gårdene tilhørte prosten ved Mariakirken. Mariakirken var kongens egen kirke i Oslo, og siden Håkon den femtes tid hadde det vært vanlig at prosten der samtidig var kansler. Det kan hende at det var denne kongen som hadde gitt Stein til Mariakirken, for det er jo kjent fra sagaen at Stein hadde vært kongsgård i gammel tid.

De vitnemålene som ble ført fram av kansle-

ren var temmelig avgjørende: Jorunn på Bjørke fortalte at fisket i bekkene lå til Steinsgårdene den gang Anstein, mannen hennes, og Ogmund kjærer på Sörgarden Stein satt på gårdene, og de hadde hatt fisket der i 15 år før pesten. Olav skryda vitnet at han hadde fisket for dem, og far hans før ham.

Dette er alt vi vet om denne saken, vitnemålene er tatt opp av Åsulv Håkonsson, lensmann på Ringerike, og brevet er beseglet av ham og to andre menn fra bygda, Torstein prest på Norderhov og Pål på Setrang.

Men vi kan likevel lese oss til en del mellom linjene i brevet. Det var vinteren 1349—50 pesten raste, og ennå i 1356, 6 år etter, er det ugreie med fiskeretten. Nå kan en ikke av det slutte at så mange folk døde på Ringerike at eiendomsforholdene kom i ugreie fullstendig. Vi må tenke oss, at både Ogmund og Anstein døde i pesten, og Jorunn flyttet vel snart til Bjørke. Nye leilendinger kom til gården, og

RINGERIKE

kanskje har det vært en god stund før kansleren eller hans ombudsmann fant noen som var villige: vi kan gå ut fra at avgiftene på en gård som Stein var høye, og etter pesten var det rikelig med jord å få leid, så kanskje eieren måtte slå av en hel del før han fant leier. Så hadde kanskje de nye brukerne vanskelig for å finne folkehjelp, og mye å gjøre med å holde i hevd så mye som mulig av jorda. På den måten har så Ingulv sett sitt snitt til å begynne å fiske i bekkene. Leilendingene har vel klaget, men det var ikke de som hadde skjøtene på gårdene, så hvis Ingulv var vrang å ha å gjøre med, har de måttet klage til jorddrotten, prosten ved Mariakirken. Før pesten har nok prosten hatt en ombudsmann til å greie med bygsling av jord på Ringerike, men vi vet fra andre kilder at mannefallet førte til stor forvirring i administrasjonen, så det har altså tatt seks år innen prosten kunne ta seg av denne forholdsvis lille tvisten, han hadde store eiendommer over hele Østlandet, og det sto sikkert andre og større verdier på spill for ham enn fiskeretten i de to bekkene.

Dette er det eneste vi hører direkte om virkningen av Mannedauden på Ringerike. I andre landsdeler, særlig på Østlandet, kan vi finne ut noe om nedgangen ved å sammenlikne den landskylden som ble gitt av gårdene før og etter pesten, men på Ringerike har vi så få oppgaver om skyld på gårdene før 1349 at vi ikke kan få noe skikkelig greie på hvor stor nedgangen var. Men som eksempel kan jeg nevne, at omkring 1320 ga biskop Helge av Oslo en del av en gård «Aker i Ullerål» til et alter i domkirken i Oslo. Skylda var 3 hefselder smør og 1 skippund malt. Gården er nå borte, men vi finner den så seint som i 1595, og da som en del av Hov i Ullerål, og brukeren av Hov betaler stadig landskyld til alteret i domkirken, men skylda var nå redusert til et kvart skippund malt. Ei hefselde smør var verd omlag det samme som et pund malt, så skylda hadde altså gått ned til sekstendeparten.

Så stor har nok ikke nedgangen vært overalt, litt skyldes det nok at denne gården er blitt liggende øde og så ble lagt under en annen gård, men vi vet fra andre kanter av landet at skylda på gode gårder på flatbygdene kunne gå ned til halvparten eller tredjeparten av det den var før. Og det merkelige er, at etter det

store fallet i landskyld like etter 1350 ser det ut til at det tok to hundre år før det kom noen bedring. Folketallet må ha gått ned, kanskje til halvparten, kanskje til tredjeparten, og der ble det stående til det endelig begynte å stige igjen omkring 1550. For Oslo bispedømme er vi så heldige å ha en jordebok, den såkalte «Røde Bok» med lister over gårder og gårdeparter som tilhørte kirker og prester overalt i dette bispedømmet før pesten. Men Ringerike lå i mellomalderen under Hamar, og Hamar bispedømmes jordebok er tapt. Men hadde vi hatt en slik jordebok, ville sikkert den vist oss det samme bildet som «Rødeboka»: En hel del gårder er nevnt som før pesten betalte tildels ganske mye landskyld, men som senere er totalt forsvunnet, eller betaler bare en brøkdel av det de gjorde før 1350. På Ringerike må vi greie oss med de offentlige jordebøkene som kommer i stand fra 1570-årene utover, men de kan på mange måter være til nytte når det gjelder å undersøke hvordan det gikk for seg da de gårdene som ble liggende øde etter 1350 igjen ble lagt under plogen. De gårdene som ble liggende øde, kalles i disse seine jordebøkene «ødegårder», og denne betegnelsen fikk de for en stor del beholde etterat det begynte å bo folk på dem igjen.

Vi må regne med, at de gårdene som enten ble liggende helt øde alt i 1350, eller de som folk etterhvert flyttet fra, sjelden forsvant helt, noen ble lagt under grannegården, noen ble brukt til utslåtter, og noen til setrer. Det som hendte ved pesten, var jo at det ble altfor få folk til å drive jorda som den var blitt drevet før, men det er sjølsagt da rimelig at de som var igjen, helst drev den jorda som var best og lettest å drive, og heller lot tungdrevnen jord gro til og bli brukt til beite. Derfor er det at vi må regne med at navnene på de fleste av de gamle gårdene ble bevart, som navn på utslåtter og setrer. Likevel kjenner vi ikke så få navn på gårder som er helt forsvunnet. Fra 1316 har vi et brev hvor det fortelles at Tore bonde på «Naudgensrud» klager til kongens ombudsmann over at «somme menn» slår i de teigene som ligger til gården hans. Denne gården vet vi ikke noen ting om, den har vel vært nokså nylig ryddet i 1316, og er blitt borte igjen, eller har fått et annet navn. I «Rødeboka» nevnes noen få gårder på Ringerike som tilhørte

Nonneklosteret i Oslo, og deriblant i Steins sokn (østre delen av det nåværende Hole): Løken, Borgardal, Grændal, Vik. I Vik eide Nonneklosteret en part ennå i 1600-årene, men den skylda det eide i Løken var så liten at den er blitt helt borte, og Borgardal og Grændal er forsvunnet. Vi kan vel regne med at de fleste av de gårdene som er helt forsvunnet er gått opp i grannegården. Gårder som ble brukt til utslåtter og setrer derimot beholdt nok i regelen det gamle navnet.

For å finne ut hvilke gårder som ble liggende øde, må vi da først og fremst finne ut hvilke gårder det bodde folk på før pesten. Det kan høres håpløst ut, når vi vet at det bare er bevart om lag 20 brev og ingen jordebøker fra Ringerike fra tida før 1350, og noen helt nøyaktig oversikt over gårdene på Ringerike i mellomalderen kan vi sjølsagt aldri få, men vi har da noen hjelpemidler som kan brukes. Det viktigste for oss er gårdsnavnene. Hvis vi ser på navnene på gårdene på Ringerike i dag, vil vi snart finne at nesten ingen av dem kan forklares ut fra språket slik det er i dag og slik det var i all hovedsak alt på 1600-tallet. Navn som Mo og Berg skjønner vi nok, men hvis navnene var gitt i dag eller for bare tre hundre år siden, ville de sikkert ha lydd Moen eller Berget. Og disse store gårdene vet vi har vært til fra gammelnorsk tid. De mindre gårdene har vanligvis lengre og sammensatte navn, og enda de ofte inneholder ett ledd som vi kan skjønne uten videre, kan det andre leddet være et ord som forlengst er forsvunnet fra Ringeriksmålet. Slik er det med navn som Kittelsby og Grefsrud: Mannsnavnet Kittel er velkjent, enda det ikke er vanlig på Ringerike nå, men det andre leddet er ordet byr, som på gammelnorsk betyr gård, og om rud ennå kan brukes i navn (slike som Hanserud, som vi vet er et temmelig nytt navn fordi Hans ikke kom i bruk før i slutten av mellomalderen som mannsnavn) er mannsnavnet Greip, som har gitt opphavet til første leddet i Grefsrud, ikke i bruk lenger, og har ikke vært det siden lenge før Mannedauden, hvis vi kan stole på kildene.

Vi kan derfor sikkert gå ut fra, at nesten alle de navnene på Ringeriksgårder som brukes i dag, og som ikke i form stemmer med moderne språkbruk, går tilbake til mellomalderen, eller enda lenger. Navneforskerne har

skilt ut forskjellige typer av gårdsnavn som kan dateres tilnærmelsesvis, og den yngste av disse typene er nettopp navnene på -rud. Disse gårdene er gjerne blant de mindre, og ligger i utkanten av bygdene, og ettersom første leddet i slike navn helst er et navn eller et tilnavn, kan en se at disse gårdene må skrive seg fra nokså sein tid, fordi vi finner navn som Jon og Pål blant dem, og disse navnene ble først kjent i Norge etterat kristendommen var innført. Nå viser det seg, at blant de ødegårdene som etterhvert blir ryddet igjen på 1600-tallet, er det særlig mange rud-gårder, så det er altså især disse små utkantgårdene som ble liggende øde. Dessuten er det en hel del andre gårder som ikke kan dateres så nøyaktig på grunnlag av navnet, men som vi i alle tilfelle kan være sikker på har vært gårder alt før Mannedauden. Vi kan altså på et kart merke av alle de gårdene vi kan være nokså sikre på var i bruk i gammelnorsk tid. Det viser seg da at Ringerike var ganske vel oppdyrket alt den gangen, forskjellen fra i dag er mest den at gårdene var mindre oppdelt, og store deler av den jorda som i dag er dyrket, den gangen ennå lå skogdekket. Vi kan si det slik at nesten alle de gårdsnumrene som fins i matrikkelen i dag, eksisterte som gårder alt i gammelnorsk tid, men det var færre bruk og mye mindre jordvidde på hver enkelt gård. Til dette kommer sjølsagt at den jorda som var oppdyrket kunne brødfø langt færre folk enn i dag, fordi metodene i jordbruket var så mye mere primitive.

Tar vi nå for oss den eldste fullstendige jordeboka for Ringerike, den store jordeboka for Akershus len fra 1577, ser vi at det var en hel del gårder som ennå lå øde. Jordeboka regner opp alle gårder som det bodde folk på, og som kongen derfor tok skatt av, og dessuten regner den opp alle de ødegårdene som kongen eide, helt eller delvis, og som han derfor fikk landskyld av hvert år. Derimot sier den ingenting om alle de ødegårdene som kirkelige institusjoner eller bønder eide, for de betalte ingen skatt. Og det var ikke få gårder som lå øde. På hele østsida av Steinsfjorden og Holsfjorden fantes det ikke en gård som var i bruk: Nes betalte brukeren landskyld av, men den lå øde, og Sønsterud og Fjulsrud ble ikke ryddet og skyldsatt før etter 1600, men særlig navnet Fjulsrud viser at vi har med gammelnorske

RINGERIKE

gårder å gjøre, for navnet er av dem som ikke kan forklares bare ut fra språket som det var i 1500 og 1600 tallet. Småplassene Utvika, Utøya, Lia, Øvreby, Rørvika tilhørte også kongen, og ble brukt under gårder på Røyse til langt opp imot vår tid. Om Sundvollen er det vanskelig å si noe, for mannen der var seinere sundmann, og derfor skattefri, men det kan vel hende at det har bodd en mann der. Så finner vi ikke en gård før vi kommer til Rakkestad og Bjørnstad i Vegårdsfjeringen. Østby betalte skyld, men ble brukt under Bjørnstad til 1636. Gunnerenga ble brukt til seter under Hønen i Norderhov så seint som i 1644, og sikkert lenge før, Pålstrud ble brukt under en av Horungårdene, og gårder som Elvika og Jonsrud er i det hele ikke nevnt før langt seinere.

På Tyristranda var det ikke stort bedre: Burud var i bruk, likeens alle tre Haug-gårdene, og Hovin, og dessuten bodde det en mann i Skjerdalen som drev mølla der. Stigsrud, Vesetrud, Grefsrud, Hollerud og Solberg lå øde, men ble da brukt av folk på Røyse, og de betalte litt landskyld av dem til kongen, som eide dem. Nakkerud og Svensrud tilhørte biskopen i Oslo, de lå også øde, men det ble da betalt landskyld av dem. Kinn og Kolbjørnrud ble ikke skyldsatt før i 1590-åra, og lå øde enda en tid. Solum, Kolkinn og Berggården tilhørte bønder, de lå øde, men om det ble gitt landskyld av dem vet vi ikke. De kom alle i bruk omkring 1600. Fegri og Heiern lå under Gornes og Onsaker til bortimot 1700, Oppsal tilhørte Norderhovpresten og lå øde, men det ble gitt landskyld av den. Videre nordover var det bare Veholt, Breien, Ask og Bjørke som var i bruk, Hjelle og Egge lå øde.

Enda verre så det ut oppover Soknedalen og Adalen. I Heradsbygda var de fleste gårdene i bruk, bare Hallum lå øde, og Helgerud ble brukt under Bårderud. Men vest for Bårderud var det ikke en gård før Veme; det framgår tydelig nok av et brev fra 1553, der en mann selger «ødegården Tveita vest for Bårderud». Det var to Vemegårder i 1577, men så var det igjen helt øde til en kom til Lunder, og der fantes det bare 6 gårder: Lundsgarden, Oppgarden, Øvre og Nedre Berg, Rud og Bjørke. I 1590-åra kom det folk på Haukedalen, og Hovland ble skyldsatt, men lå øde til langt inn på 1600-tallet. I ytre Adalen var to Semmen-

gårder, Hen, Grønnvoll og Hval og Skollerud bebodd, men lenger opp bodde det folk bare på Strande og Nes. Bergsund og Hallingby ble brukt under Skollerud, og Skagnes under Nes, og av begge disse gårdene ble det betalt landskyld til kongen. En del gårder i Adalen lå til Hole prestebol, fordi presten på Hole, som dengang ble regnet som anneks til Norderhov, også betjente kirkene i Adal og Lunder. Det var Vikar, Enger, Grøterud og Blakstveit, og av alle disse gårdene tilsammen ble det gitt i landskyld 3 bismerpund fisk. Vi vet ikke hvem som brukte disse ødegårdene, men det sier seg sjøl at da det kom folk på dem utover i 1600-åra, ble skylda satt opp ganske mye.

I de mindre avsides delene av Ringerike finner vi ikke så mange ødegårder, men det var da noen der og. I Hole lå Rytteraker og Fetjer under Storøya, og det fortsatte Rytteraker å gjøre til langt ned mot vår tid, mens Fetjer fikk egen bruker i 1617. På Steinssletta var det bare Sonerud som ikke hadde bruker. I kirkebygda i Hole var det også få ødegårder, det var bare Berg, Frognøya, Domholt, Averøya og Røsholmen. De to siste tilhørte presten og ble nok brukt under prestegården. I det hele var det ingen gårder som det bodde folk på på landstrekningen mellom Storelva og Soknedalselva fra Bjørke til Sørnum. Ved Hønefossen lå det ei lita kvern, som mannen på Hesleberg brukte. I Norderhov kirkebygd var også nesten alle de gårdene vi kjenner i dag i full bruk, bare i utkanten var det noen ødegårder, slike som Berger, Kulerud, og Deli og Lerberg i Vegårdsfjeringen. I Haug er det også utkantgårder som ligger øde, Skøyen, Trøttelsrud og Borger i sør, men oppover i Asbygda ligger nesten alle gårdene øde utenom Skogstad: Gjorud, Aslaksrud, Alm, Kittelsby, Gunnersby, Skog, Vesetrud, Aurdal, Stigsrud, Honerud, Amundrud, Opperud, og en hel del flere. Der Jevnakerveien går i dag, har det vært nesten bare skog med noen utslätter og setrer innimellom. I Ullerål lå Egge, Myre og Lundstad øde, mens det merkelig nok bodde folk så langt av lei som på Vågård.

Så å si alle de gårdene som er nevnt her ble tatt opp igjen mellom ca. 1590 og 1650. Særlig på Tyristranda og oppover dalene er det blitt temmelig folksomt i løpet av disse årene, og sammen med de nye gårdene som gror opp,

vokser det også fram etterhvert en stand av husmenn som brukte jord under de gamle gårdene. Før 1600 fantes det ikke husmenn på Ringerike, det var så mye jord som lå ledig og som særlig kongen var ivrig etter å byggle bort at ingen tenkte på å slå seg ned som husmann. I skattemanntallene finner en riktignok husmenn omtalt alt i 1612, men de var helst håndverkere og kårfolk som bodde i sine egne hus, men ikke egentlig drev som husmenn på den måten som det ble skikk seinere. ,

Vanskeligere er det å komme på spor etter oppdelingen av de større gårdene i eldre tid. Det er rimelig at de fleste av de store gårdene var delt opp i flere bruk før pesten enn i 1577, men bare i få tilfelle kan vi se at det har vært slik. Gården Rå kalles i 1428 «Nordgarden Rå», det må altså ha vært en Sørgard også, og det er vel den som seinere ble kalt Øderå, og som lå under Mo til bortimot 1800. Likeens hører vi at det var en «Nordgarden Mo» i Steinsfjerdingen, så denne gården, som ennå er en gård, var altså delt i to i mellomalderen. I det brevet jeg nevnte til å begynne med hører vi om to Steinsgårder, og slik var det ennå på 1600-tallet. På Leine var det to gårder i 1577, men i 1300-årene var det minst tre. I 1624 hører vi at «Øde Ulleren brukes under Ulleren» og likeens er det med Søholsødegården. Og slik har det vært i mange tilfelle som vi ikke kan vite noe om, fordi kildene mangler. I 1577 var det 150 gårder som det bodde folk på over hele Ringerike, i 1624 hadde det vokset til om lag 200, og i 1660-åra var det over 250 gårder det bodde folk på, og dessuten over tredve gårder som folk drev og ryddet, men som ennå ikke var skyldsatt. Til dette kommer så en hel del husmannsplasser i 1660, som i det hele tatt ikke eksisterte 100 år før. Vi kan nok sikkert regne med at tallet på gårdene var minst like høyt like før den store Mannedauden som det var i 1660. Og på den andre siden er det ikke sikkert at jordeboka fra 1577 viser oss forholdene slik de var på det aller verste. Det er ting som tyder på at det alt hadde begynt å gå framover igjen i 1577.

I 1528 ble det utskrevet en ekstraordinær skatt, kalt gjengjerd, over hele Østlandet, og mange av skattelistene fra den gangen er i behold. De er utgitt i bind IV av «Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16. Aarhundrede»

og der finner vi også et skattemanntall for Ringerike. Det er dette manntallet som omtales «Ringerikske Slegter», og i så ofte i Lagesens «Norske Gårdsbruk», når det sies at en gård er omtalt i «Norske Regnskaber og Jordebøger». Listen er ordnet geografisk, først kommer gårdene i Hole kirkebygd, så Norderhov, deretter den delen av Steinsfjerdingen som lå under Norderhov, så langt sør som til Sørums, så de få gårdene på Tyristrand, så Heradsbygda, Soknedalen, Ådalen og Haug. Hvis en sammenlikner denne listen med jordeboka fra 1577, viser det seg at en hel del gårder mangler. Først og fremst er det en del av de største gårdene i bygda, Mo i Steinsfjerdingen, Storøya, Gudsgarden, en av Hvalgårdene, en av Setranggårdene, og en av Berggårdene i Haug. Disse gårdene kan sikkert ikke ha ligget øde, for Mo og Storøya var blant de aller største gårdene både etter avling og buskap i 1660, og Setrang-gårdene hadde den største skylda av alle gårder på Ringerike. Rimeligvis har de som satt på disse gårdene vært fritatt for gjengjerd. Mannen på Storøya, som var Hamarbispens residens når han var på Ringerike, har vel vært bispens ombudsmann, på en av de andre gårdene har lensmannen bodd, og kan hende har presten på Norderhov bygslet Gudsgarden, som vi vet han gjorde en gang i 1570-åra. Han hadde nemlig den gangen bare en del av prestegården, den andre delen, gården Søre Norderhov, tilhørte kapitlet ved Mariakirken i Oslo, og der bodde det i 1528 en mann som het Ola. Brukerne på en del av de andre gårdene kan ha vært bispens håndgangne menn, hans setesveiner, for vi vet av en notat i skattemanntallet for Valdres i samme året at disse setesveinene var fritatt for skatt. Noen av disse store gårdene kan sjølsagt også ha ligget øde akkurat det året av tilfeldige grunner, at brukeren var død og ingen ny bruker hadde bygslet eller overtatt, el. likn. Men virkelig øde i lange tider har ingen av disse 6 gårdene vært.

Derimot mangler det også 19 mindre gårder som var i bruk i 1577, alle sammen var da halv-gårder. I Hole var det en av de tre Gomnesgårdene, en av to Hundstadgårder, og Rud på Røyse, dessuten Løken, og på Tyristrand to av tre Haug-gårder og Hovin, i Norderhov Lerberg på Stranda, Nordby, Sundby og Ulltveit, en av to Vemegårder og en av to Semmengårder, i

RINGERIKE

Lunder var Bjørke øde, og i Haug en av tre Lo-gårder, en av to Løkengårder, en av to Vesteren-gårder og en av to Almegårder, og dessuten Vågård, som uttrykkelig blir kalt ødegård. I de tilfellene hvor det var bare en bruker i 1528, men to gårder i 1577, har vel mannen brukt begge gårdene, men det er rimelig at gårdene har vært delt helt fra mellomalderen. Noen virkelig ny deling av gårdene mellom 1528 og 1577 er det liten grunn til å anta, når vi på den andre siden vet at svært mange gårder har vært mere oppdelt før pesten enn i 1577.

Når en ser på listen over de gårdene som lå øde i 1528 og 1577, skulle en tro at pesten måtte ha herjet mye verre i Ådalen og Soknedalen og andre utkantstrøk enn i det mere tettbygde strøket rundt kirkene. Det er sjølsagt helt urimelig at det kan ha vært slik, en skulle jo mye heller tro at en pest herjet verst i tettbygde strøk, og det har nok også vært tilfellet. Men den gangen var mer enn halvparten av jorda på Ringerike leilendinggods, og en leilending ville sjølsagt heller ha en stor gård på flatbygda enn en liten en oppe i en av dalene. Og dessuten må vi regne med at det sikkert var bedre å være leilending på en stor gård enn eier på en liten plass, leilendingene på Stein og Tanberg var sikkert alltid mer ansett enn sjøleierne på gårder som Tveita eller Gjørud. Derfor ser vi da også at i begynnelsen av 1600-tallet var det en god del leilendinger på storgårdene som eide ødegårder rundt omkring i bygda, men det falt dem ikke derfor inn å flytte til disse gårdene. Slik eide Ola Hønen på Hønen i Norderhov ingenting i sin egen gård, men derimot både Nordby og Kittelsby, og Ola Bjørke ved Ask eide Vesetrud i Haug og Tveita, men ingenting i Bjørke. Dessuten ser det ut til at folk ikke bare har dradd fra de dårlige gårdene til de bedre, men de har etterhvert samlet seg mer og mer sammen i strøket rundt kirken, de har villet bo mest mulig samlet. Det må være grunnen til at mange forholdsvis store gårder oppi dalene og i utkantene har uforholdsmessig lav skyld i sammenlikning med mange nokså små gårder som lå mer midt i bygda. Det er dette som har ført til at mange strøk på Ringerike etter hvert ble helt folketomme, men det er en utvikling som nok har tatt temmelig lang tid, slik at

folk i lange tider etter pesten etterhvert har trukket mer og mer sammen fra utkantene. Fra Ringerike kjenner vi lite til denne utviklingen, fordi vi har så få brev om jordkjøp i denne tida som gir opplysninger om priser på gårdene, men fra andre norske bygder, som f. eks. Romerike, vet vi at jordprisene begynte å stabilisere seg omkring 1400 på et nivå som de fortsatt ble liggende på helt til lenge etter 1500. Det viser vel, at på den tid hadde mesteparten av omflyttingen gått for seg, de gårdene som da var i bruk, fortsatte det å bo folk på, og jorda på ødegårdene var avskrevet eller nedskrevet til den verdien den hadde helt til nyryddingen begynte igjen utover i andre halvparten av 1500-tallet. For leilendingene har nedgangen på flere måter vært en fordel, det ble flust med jord, alle kunne få så mye de kunne greie å bruke, og for storparten av ødegårdene måtte eierne være glade om de fikk noe landskyld i det hele. Men for alle de små jordeierne må nedgangen ha vært en katastrofe, de mistet det meste av den ekstraintekten som gjorde at de før pesten kunne ha råd til å ta på seg mange ulønnte verv i kongens tjeneste, de kunne ikke lenger leve av inntektene av sitt jordegods, men måtte drive gården sin sjøl som alle andre bønder. På den andre siden kan det ikke ha vært noen virkelig underklasse på bygdene i tida etter Mannedauden. Det var forskjell på fattig og rik da som før, men forskjellen må ha vært svært liten, fordi de aller fleste rike hadde så liten rikdom, og det var nok jord å få leid for alle som hadde krefter til å ta fatt. Men noen få ætter satt stadig med så mye jordegods at de kunne leve på en litt større fot. Vi kjenner bare til en ætt på Ringerike etter 1350 som ser ut til å ha eidd mye jordegods, det var Erland Bårdsson, som i 1442 var utsending fra Ringerike til kongevalget i Lødøse, da Kristoffer av Baiern ble valgt til konge. Hans sønn var Dyre Erlendsson som bodde på en av Sørungardene i Steinsfjeringen. De var rimeligvis i slekt med Dyre Bårdsson, som var prest, først i Hole, så i Norderhov, mellom 1356 og 1389. Denne ætta eide gods både på Ringerike og Hadeland, og en etterkommer av dem var visstnok Dyre Sevaldsson, lagmann på Opplandene først på 1500-tallet, som i 1517 make-skiftet Østre Sørung og en del av Svarstad til

et alter i Hamar domkirke. Om Dyre Erlends-son og hans ætt var av adel vet vi ikke, men de var vel helst å regne som storbønder. Ellers vet vi ingenting om at noen adelsætt har hørt hjemme på Ringerike i tida etter 1500, og de store gårdene hvor det hadde bodd lendmenn i mellomalderen, Tanberg, Gomnes, Veien, var alle blitt kirkegods, og Ask, som også visstnok var sete for en stor ætt på 1100-tallet, tilhørte menn av Galle-ætta. Det ser derfor ut til, at de fleste innbyggerne på Ringerike i tida mellom 1350 og 1650 var alminnelige bønder, som drev hver sin gård, noen temmelig store, noen nokså små, men de aller fleste middels store gårder hvor mannen drev gården sjøl med hjelp av sine sønner og kanskje en og annen dreng. Men vi vet det var vanskelig å få leidd hjelp på bygdene i mellomalderen, det var alltid klager over det, og husmenn var det ingen av før bortimot 1650. De begynte også den utviklingen som førte til større ulikhet i rikdommen utover bygdene, det meste av jor-

da var ryddet igjen, og de som ville ha jord, måtte bygsle det på husmannsvilkår fra bøndene, eller ta arbeid som gårdskarere.

Om folkemengden på Ringerike i gammel tid vet vi lite før folketellingene i 1664 og 1666.

Da var det noe over 2000 innbyggere her. Hundre år før har det nok ikke vært halvparten en gang, for mange av innbyggerne i 1660-åra arbeidet ved sagbrukene, som ikke eksisterte hundre år før. Hvor stor folkemengden har vært på det største like før 1350 er det umulig å si med sikkerhet, men så langt unna 2000 har det vel ikke vært. Mellom 1350 og 1550 har den så ligget under 1000, kanskje et godt stykke under, og det ser ikke ut til at den har gått fram i de par hundre årene heller, kanskje har den sommetider heller gått tilbake. Spørsmålet om hvorfor det var slik er ennå ikke besvart, det er et av de spørsmål som lenge har opptatt historikerne her i landet.

BYGDEHISTORIE

Av rektor Helge Fonnums innledningsforedrag på stiftelsesdagen for Ringerikes historielag den 10. desember 1953

Ringerikes historie går langt tilbake, — få steder på kloden har så gammel «historie». Vi har jo nylig lest i avisene at det var livlig i disse trakter allerede for 350 millioner år siden: Urfisken på Ringerike. Og tar vi oss en spasertur langs med stranden av Steinsfjorden, kan vi lett finne forsteninger av dyr som levde her for mangfoldige millioner år siden. Men historien om den slags fortidsliv danner en egen vitenskap: palæontologien.

Også den egentlige historien begynner imidlertid meget tidlig på Ringerike, for mer enn 1000 år tilbake. Og forut for historiens lys har vi her de rike sagnminner og de svære gravfelter, «Kongenes graver» osv. Fra historiens morgendemring har vi de mange berømte runesteiner fra Ringerike; de viser at vårt distrikt var et kultursentrum så langt tilbake:

«Ringeriksstilen». Og hvert skolebarn vet å fortelle om Halvdanshaugen, Sigurd Syr og Olav Haraldsson osv. Og ned gjennom middelalderen fortsetter det med kjente steder og historiske personligheter på Ringerike: Høvdingssetet på Veien, lendemannen Ingemar av Ask, han som sa om Magnus barfot og hans krigstog vestover at kong Magnus kom til å bli sendt til Helvete fordi han ville tilegne seg et land som han ikke hadde rett til! (F.N. kunne gjerne reise en minnestein over herr Ingemar av Ask!). Og «Norges siste viking» Alv Erlingsson stammet fra Tornberg (Tannberg) i Norderhov.

Man kunne si at ret fra disse selvbevisste storigene går en linje helt ned mot våre dager, da Gudbrand Hønen som kjent fant det på sin plass å gi general Schlanbusch litt undervis-

RINGERIKE

ning i ringeriksk folkeskikk. «Je er av adel, je au,» sa Gudbrand Hønen.

Det kunne således ha sin store interesse å sette sammen en Ringerikes historie fra de eldste tider og ned til våre dager. Men det er ikke den oppgaven som først og fremst venter på Ringerikes historielag. Den første og viktigste oppgaven for et Ringerikes historielag vil være å samle folketradisjon av alle slag og på bredest mulig grunnlag.

Da jeg har vært beskjeftiget med slik virksomhet nu i snart en mannsalder, etter oppdrag fra min fødebygd i Hallingdal, har jeg nødvendigvis kommet til å samle visse kunnskaper og erfaringer på området, og jeg syntes derfor at jeg fikk si ja da jeg ble anmodet om å innlede dette møte.

Jeg mener da det er riktig å fremføre enkelte trekk som kan antyde hvor arbeidsoppgavene ligger, og hva slags oppgaver det gjelder. Min fremstilling vil bli sterkt personlig farget, men til gjengjeld kan jeg si at jeg vet hva jeg snakker om.

Jeg tok sikte på gamle arbeidsredskaper og avlagte bruksting. Rundt på gårdene i alle grender banet jeg meg veg til loft og stabbur, i uthus og under uthus, i krinkler og kroker, blant alt slags skrap og skrot. Hvorfor kalte gamle folk dette her for «snøl», sa en gammel mann til meg, han viste meg en lauvkniv. Jo, det var lett å forklare: på gamalnorsk heter det «snidill». — «Dette kalla dei ei grisesul», sa bonden på Hove til meg, han viste meg et slags triangel av tre, foret med tøy; «dette sette dei på halsen åt griso so dei kji skulde kunne smette gjennom utgarden. Eg kan so vidt hugse ho i bruk», sa han. Og ganske riktig: I Gulatingloven står det at et gjerde skal være så tett at gris som har «sulu» på halsen, ikke kan komme gjennom! Denne tingen var altså den siste representant for en bruksmåte gjennom 1000 år på den gården.

Det var ingen sjeldenhet å finne på en gård 20—30 ting som fortjente plass på et museum.

Jordfunne ting som steinøkser og pilespisser osv. kan man også støte på (slike saker skal egentlig sendes inn til Oldsaksamlingen).

Selvsagt må man lete etter gamle dokumenter, særlig skinnbrev, eller søke å få vite hvordan slike ting har tatt vegen (private oppkjøpere har undertiden vært slemme skadedyr!)

I denne fjellbygden samlet jeg også ca. 800 Amerikabrev, tilsammen ca. 4000 sider omregnet til oktavformat. (En gruppe av dem som en amerikansk professor fikk se, oversatte han til engelsk og utga dem i bokform).

Naturnavn, dvs. navn ute i naturen, så som navn på hauger og berg, myrer, daler, tjern og bekker osv. kan det være praktisk å innsamle på trykte skjemaer, gjerne ved hjelp av skolebarna, med effektiv kontroll. Slike navn kan være eldgamle.

Vi har en brønn som kalles «få-brønnen», hva kommer det av? sa en mann til meg. Jo, navnet stammer fra lindyrrkingstiden, det var den brønnen hvor de «fådde» linet. På en gård brukte de kunavnet «Tannkoll», det var fra gammelt av blitt bevart ved oppkalling, men ingen kunne si hva det skulle bety. Den lærde dr. I. Reichborn-Kjennerud løste den gåten for meg: I gammel tid pleiet man å gi barnet en gave når det fikk sin første tann. Det kunne være f. eks. et sverd eller en ku eller en trel (var det en trel, skulle han være født på samme tid som barnet. Trelen Kark som svek Håkon jarl, har sikkert vært en slik tanngave; det heter nemlig i sagaen at de to var født samme natt).

A propos ku-navn. Å gi kua navn var likeså viktig som å gi barna navn. Og det ble nesten bare brukt navn med de forhistoriske endelsene -fog, -gjev, -lin osv. dersom de hadde horn, ellers var endelsen -koll. Og de holdt strengt på oppkallingsskikken. I denne sammenheng fristes jeg til å nevne at jeg her på Ringerike har hørt «moderne» kunavn som Dronning Maud og Kronprinsesse Märtha! Ja, på Tyristrand hadde de nylig ei ku som bar navnet *Puttisa* fordi mannen hadde puttees på da han hentet den heim!

Likesom jo barna også nu mer og mer får nye navn utenfor oppkallingsskikken.

Vi lever i et kulturskifte!

Derfor gjelder det nu å få oppteget all slags tradisjon: om sed og skikk, om kosthold, om alle slags arbeidsmåter, om dagligliv og fester, således jule- og påskeskikker, bryllups- og begravelsesskikker osv., osv. Det er også verdifullt å få tak i folketro og segner og slikt. Jeg har truffet gamle folk som ikke lenger trodde på de underjordiske eller haugafolket, men som

dog faktisk hadde sett dem! Vi lever i et kulturskifte!

Mest merkelig synes jeg det har vært å oppleve hvorledes gammel hedensk religion har levd i vårt folk helt ned til vår tid. La meg nevne et par eksempler:

En kone fortalte meg om sin bestemor at om juleaften pleiet hun alltid å skvette 3 skjeer med øl på peisvarmen, og da en av de unge ved en slik leilighet sa for spøk: «Alle gode ting er tre!» ble den gamle så sinna at de trodde ikke hun skulle ha overlevet det. Det var tydelig nok religion for henne, offer til ilden.

En gang spurte jeg en 90-åring om han kunne huske noe slags offer til solen. Nei, sa han, det kunne han ikke. Men en lang stund etterpå gikk det som en gledesrødme over det bleke ansiktet: Han kunne huske at en gang da han var liten gutt, hadde hans bestemor sagt til ham at han skulle ta litt smør og kline på veggen ved peisen, det sted som solen skinte på (formodentlig var det første dagen solen kom igjen om våren på den gården som ligger nede i dalbunnen). Altså: offeret til solguden var fremdeles i bruk!

Jeg har lagt merke til den gledelige ting at de fleste gamle mennesker svært gjerne vil fortelle om gamle dager, ja, mangen gang er det tydelig nok en stor velgjerning mot dem å sitte og lytte til dem og vise interesse for hva de forteller.

En interessert mann som jeg bl. a. ga i oppdrag å nedskrive de ordspråk og lignende som han hadde hørt brukt i bygda, ble så ivrig at han hadde papir og blyant med seg i arbeidsøkta. En annen bonde, som ble arbeidsufør av gikt alt i 60-års alderen, har uttrykt sin takknemlighet for at han ble satt i gang med å skrive sine erindringer, — han har levert over 1000 sider verdifullt kulturhistorisk stoff!

Det er blitt sagt at den tid vi kjenner minst, er den sist forløpne tid. Derfor skal man også samle tradisjon fra de par siste mannsaldrer. Og særlig fordi vi står i et stort kulturskifte,

som nevnt. Nettopp nå har lektor Edvard Bull gitt ut et verk «arbeiderminner», det er en bok som inneholder tradisjon fortalt av ca. 90 fabrikkarbeidere. Ringerike har i dag et mangesidig næringsliv. Her er områder nok å arbeide på, også for folkeminnesamlere.

Ærede forsamling!

Det har — som gjentagende nevnt — i de par siste mannsaldrer gått for seg et gjennomgripende kulturskifte, og i våre dager skjer forandringen raskere enn noensinne. Folkeopplysningen og de tekniske hjelpemidler har ført til at den gamle bygdekulturen som var en ubrutt arv fra sagatiden og enda lenger tilbake, viker plassen for bykultur, tanke- og følelseslivet blir preget av den fellesmenneskelige vesteuropeiske kultur, det moderne internasjonale felleseie.

Derfor blir det så viktig nettopp nå å samle inn tradisjon til belysning av den gamle kultur, — vi er kanskje den siste generasjon som har anledning til det, snart vil det være uigjenkallelig for sent. Derfor er også *innsamlingen* av stoffet nå viktigere enn behandlingen av det. Den fagmessige, vitenskapelige utnyttelse av stoffet kan komme senere. Et konkret og nøyaktig, mest mulig ordret gjengitt stoff vil kunne bli historisk kilde for all framtid.

Altså: Ringerikes historielag bør dannes.

Gjøres det ikke, vil kommende slekter savne det. Gjøres det, vil kommende slekter være takknemlig for det.

La denne dagen bli i dobbelt forstand en «historisk» dag for Ringerike, — for det sagnomsuste Ringerike. —

~~~~~
Av Johan Skjøten.

Regner det på Hole så regner det over hele væla!

*

Blir det en mild vinter, fryser holeværingene ihjæl.

RINGERIKE

Anna Colbjørnsdatter

(Mel.: Sinklar-Visen.)

Syg laa Præsten paa Norderhoug,
Det var en Aften saa silde,
Sneen bedækkede Vang og Skov,
Og stivnet var hver en Kilde.

Da løde Marschtrin paa frossen Sti,
Og Vaab'nerne klirred i Krattet,
Bjørnen opskræmtes af lune Hi,
Og Ulven paa Flugten satte.

Det Svensken var, som til Norderhoug kom,
Hos Præsten at indkvartere;
Af Kulden stivnet og sulten og tom
I Gaarden de monne marschere.

Bag Dynen den Præstemand skjalv af Frygt,
Sin Hustru han monne hente:
«Hør, Anna, i Kjælderens er det vel trygt,
Hvad om du derned mig sendte!»

I Kjælderens bragtes Præsten ned,
Men dristig slog Annas Hjerte.
Som var det Gjæster, der kom med Fred,
Hun Svenskerne snildt mon beværte.

Hun vidste hel godt, at paa Gaarden Steen
Laa hemmeligt norske Dragoner;
Og derfor hun listig for Obersten tren,
Som seiersstolt ved Bordet throner.

«Og hør min Herre,» var hendes Ord,
«Jeg mangler Pebber til Maden,
Men sender jeg Pigen til nærmeste Gaard,
Saa faar jeg snart bødet paa Skaden».

Saa sendtes den Pige fra Norderhoug,
Til Steen hendes Trin var bestemte,
Hun ilte let gennem Dal og Skog,
Skjøndt Sed'len i Strømpen klemte.

Den svenske Oberst for Anna stod:
Hvad er det for Bragen derude,
Det synes som Trampen af Hestefod,
Mon ikke det Fjender bebuder?

«Nei,» svarede Anna med Mod og List,
Og smiled ad Oberstens Rynker:
«Det er ei andet end Isen hist,
Som brager, naar Vandet synker.»

Tryg blev den Oberst ved disse Ord;
Til Bordet han glad sig mon sætte,
Den Fare, som nu ind paa ham for,
Hans Høihed kunde ei gjætte.

Da lyder der Skud i den mørke Nat,
Og Kugler i Luften pibe,
Forsent nu opspringer Svenskerne brat,
Forsent de til Vaabnerne gribe.

Men Obersten klør sig bag Øret stur,
Den Pebber den smagte ham ilde;
«Fordømt!» han skreg, «jeg Kreatur;»
Som lod mig paa Næsen faa spilde.

Snart var det stilt paa Norderhougs Gaard,
Og Landsmænd laa leiret ved Baalet,
Fornøiet Fru Anna i Døren staar
Og smiler, thi naaet var Maalet.

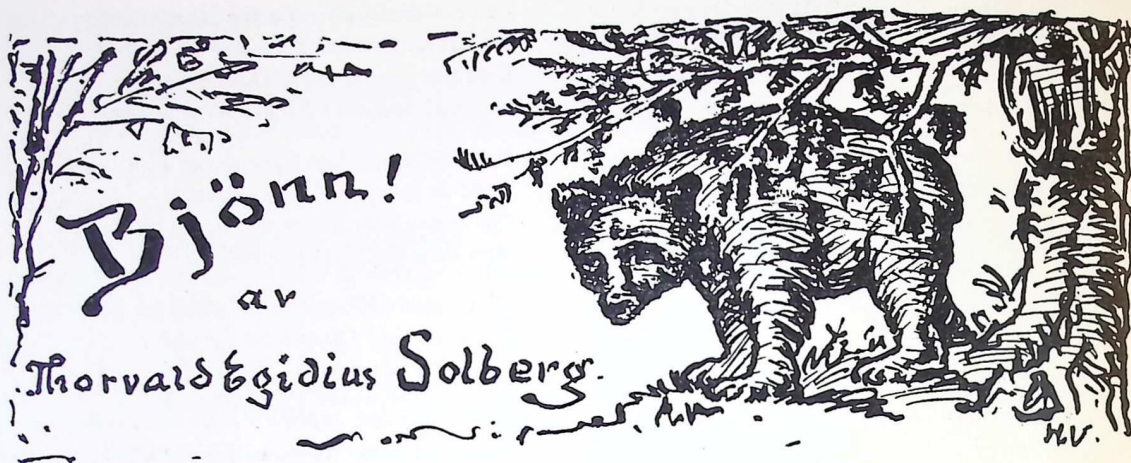
Om Morgenen gik Anna paa Valpladsen hen,
En Veninde hun ledte ved Armen,
Da standset de blev af en svensk Uven,
Han holdt hende Pistolen for Barmen.

«Hvor stort er de Norskes Tal», spurgte han,
Han Angst vilde Anna indgyde.
Hun svared kjækt: «Tjener du Konge og Land,
Med gamle Kjærringer at skyde?»

«De Nordmænd er mange som Stene i Ur,
Se selv, om du tror jeg har løiet,
De samler sig netop bag Kirkens Mur!»
Da flux sig Dragonen forføiet.

End staar den Præstegaard, gammel og stærk,
Med Kuglehuller og Rifter,
Et Mindesmærke om Annas Værk,
Et Vidne om Landsmænds Bedrifter.

Han gammel Bendiks skyver toppluen bakover så det hvitner på hårtustene som om de hadde sittet på en jetargutt og ikke på skallen til en 80-års gubbe — så tykk og stri er pelsen hans Bendiks.

— Han vil høre no om bjønn? Ja, men han har vel føri etter'n sjøl han, vil je meine? Ja, ja, og så kommer det da en fortelling om dette dyr som i gammel tid ga skogene deres største mystikk og som ennå den dag i dag øver en slags fortryllelse over alle som har med naturen å gjøre, og liker å ferdes *ute*.

Det vil nok bli for trettende å holde seg til bygdedialektten, så jeg får oversette Bendiks fra originalsproget så godt jeg kan etter hukommelsen. Men det er jo slik, at enhver ting skal leses på originalsprog, så det er å frykte for at han Bendiks ikke ville likt å se dette fremstilt slik som jeg gjør det nå.

Hele bygda fôr på bjønnjakt, og retnå tok graset til å li, så det var ikke langt til slåttons. Det var tørrvær i bygda og tørt var det i marka og fjellet også, fløterbakkene gikk vasstørre så en kunne snøtt finne kaffevannet.

Så en kveld kom de to seterjentene som lå på Hauersetra settende tilbygds og sto og vrei seg og hikstet — — endelig gikk det opp for folk hva det var for uløkke som var skjedd — var setra nerbrønne? — nei, snufs, var det likt, men det hadde vøri beist framme og lagt ner gilleste bjølkua — snufs og tuting. . . .

Og det skulle bli verre enn som så. Plasskjerringa, hu anne marja, ja hu var så lita og tørr og mager at jeg skriver navnet hennes med lite. . . . hun hadde vøri i marka for å se

om søya si, den med de to fjorlamma, de minnes nok, og denne buskapan var jo noe av de eneste gamle kjerringkroken hadde som hun kalte for sitt, og de veit sjøl åssen det kan bli mellom folk og krøtter, når rikdommen er temmelig liten. Som sagt hun hadde vøri innpå skauen, men ikke sett det som får hette etter buskapan sin. . . . og nå hadde vel skabjønn slii døm alle. . . . snufs, snufs og en bråta kaffe for å døyve sorgen — og så skjelven som je vart da!

Men folk i bygda de visste, at hvis det var noen som kunne finne att krøtter, og da ikke minst sine egne sauer, så sannelig var det Anne Marja Plassen, så det var fleir enn hun som tok til å tvile på hvordan dette sto til, og så begynte det å reke folk med børser både fra den ene og den andre garen.

Det var ikke godt å være ungdom og gå å slenge i bygda i de dagene. Seterjenteneså ikke på slike mannfolk, når de smatt seg ned til bygda som snarest for å møte en eller annen, men ellers var det kommet svært til uro over budeiene i den tida. De som før ikke hadde vært til å rikke fra setra syntes liksom det var så trygt å komme til bygds en tur å få se folk, det var blitt reint utrivelig i marka etter at denne bjønnsjauen kom på. Og det var rent stas om lørdagskveldene når det kom rekende karfolk med børser og bikkjer og ba om å få ligge over på setrene et par timer høgnattes leite. —

Han gammel Bendiks hadde hatt en bror engang, som bodde på en liten fjellgard langt oppunder heia, og denne broren hadde da vært

RINGERIKE

overlag til skytter, og denne broren hadde da flere barn og blant annet en som het Arn. . . . Arn skrives visst slike karer for i presteboka, men i bygda heter dem bare Arn, og det er liksom det er mere tak i det navnet, det blir omtrent som John og Jo — det siste passer best under åpen himmel.

Denne Arngutten var skytter og hadde alt vøri borti flere bjørner, en stor og sterk gutt var det, som også kunne gi et godt svar av og til, om det kneip.

Nå så folk at han Arn var merkelig så godt likt av kvinnfolka, og at det nok ikke var fritt for at det blei løftet på viu-låsen bortpå Hauer-setra når han Arn fôr forbi som snarest om lørdagskveldene — på fisking. Og den jenta var gardjente som kunne få hvem det skulle være frami bygda.

Nå sto det ikke bedre til enn at samme jenta hadde en frier som var særdeles vel beslått, men gjerrig og havgammel og låghalt — nett-opp slik som en frier ikke skal være, og denne karen fôr med en diger børselur over akslene og såg etter bjønn han au.

Så en mårra, mens denne unggutten står ute tidlig og hugger grisleved kommer den låghalte rivalen drivende og skal til bjønnskogen, og da utspant det seg følgende samtale, som blei spurt i bygda: Unggutten får øye på kallen og driver øksa inn i stabben og så hilser han: «det er skytter?» sier han Arn.

«Ja det sku så væra — du vil kanskje gå med å væra hund du?»

Han Arn står litt og ser hen i været, men så sier han med et smil — «nei hund vil je itte væra, men bjønn ska je væra.»

Det var mange som ba Arn bli med innpå, men han hadde ikke hverken lyst eller tid — «det er nok ta døm som rek, om jeg er hime,» sa'n.

Så var det slåtten og så var det mye og mangt som skulle stelles på, fiskegarn som skulle bøtes og mangt slag som den må ordne som bor oppunder himmelloftet.

Inne i Vidalsfjellet gikk der en stor bjønnbinne. Det var blitt så urolig i marka etter at hun hadde slått bjøllkua inne ved Bukøllen i Vassfaret.

Men i Vidalstraktom var det stilt og lågt, så der gikk binna den sommeren, åt gras og røtter, reiv i maurtuve, og levde av markens

grøde slik som folk vil at bjønn skal leve. Og sommern gikk.

Hjemme drev han Arn så svetten silte ned over langs ryggbeinet, og det var bare en og annen lørdagskveld han fant tid til å sjå fram til Hauersetrene, nå hadde de fått slåtten i bygda au, så nå råk det ikke så mye bygdefolk i marka.

Bjønn? — det er vel bare buksebjønn dom er blitt vari, lo han Arn, men bjøllkua kunne nå ingen blåse liv i mere, men søya til Anne Marja Plassen hadde han Arn kommet over, de kunne hilse til bygds og si, at de tre dyra gikk i beste velgående nord i Bukølliene — han var blitt vari dom en kveld han lå der på fisking. — Bjønnjakt midtsommers, skulle en hørt slikt tullprat! Den som er opplært innpå skauen vet at det er no som heter hver ting til sin tid, og det er vel ingen som er så toskot at han legger til etter bjønn den tida på året da pelsen ikke er værd noen verdens tingen.

Sommern gikk, høsten kom, lauget sto rødt og ikke visste en kløyvende ordet av før det var oktober og det gikk ikke likere det året heller enn at det gikk en dag om senn og så kom de første snøfillene fykende mot rutene.

Den dagen fôr han Arn med trøsking, han sto i utlåven og brukte sliua så det svei i rygg-tavla, men den kvelden da han lå under felden kom han i tanker om bjønn, og morran etter strauk han til skogs. Det var vørti den tida au en gong.

Han Arn hadde en liten gråhundstass, som var god på elg, men det var bare unghunden enda, så han hadde ikke vunnet seg til å te den bjønnfår.

Om natta lå de to på Bukøllvollen, da snødde det, og om morran lå det en god fot nysnø og føret var tungt.

Kommet ner i lia sør om Bukøllen hørte Arn at det hugg tømmer, og ikke lenge etter sto han hos kara og slo av en prat, og så fikk han høre, at de hadde sett spor etter to dyr, — jo det var nok bjønnfår.

Morran etter nådde han faret, og den vesle gråtassen rotet seg straks ned til faret og begynte å dra i selan. Je meiner du blir du au, tenkte han Arn. Han la skott i børsa og så bar det iveri.

Det bar rett mot Bukøllen, og om natta lå de igjen på Bukøllvollen. To dager senere kom

Arn hjem. Bjønn hadde han ikke sett, men han hadde vært like oppunder Vidalen i no ulenne, og der hadde han ringet.

Han fortalte dette om lørdagskvelden på bua, og ikke mange dagene etter kom det enkomst bud til han Arn, om at han ikke måtte iver etter bamsen før han hørte nærmere. Det var en disponent og to venner av ham fra byen, som absolutt ville kjøpe av ham ringen.

Fremme i bygda var det avvekslende levær og frost utover førejulsvinteren, men oppe i fjellet blei det bare mere og mere snø, og der lå binna og ongen hennes og sov vintersvemn og ante fred og ingen fare. — Hun hadde ikke merket no til han Arn. Slike karer farer ikke med mye ståk, og hundlabben hører ingen.

På etterjulsvinteren en dag blei det folksomt hjemme hos Arn, det var disponenten og hans venner som var kommet, og det var mye til stas og leven, både med prat og skjenk og bymat, og etter at de hadde kvilt en dags tid og været hadde satt seg, bar det avsted tilskogs.

Første natta lå de igjen på Bukøllvollen. Å ja, natteløsjiet var jo ikke av de beste, men ikke værst heller, mente han Arn, som sov som en stein unntagen hver gang han måtte opp og ruske i varmen. Fremmedkarene sa, det måtte være hundslag i han Arn, som kunne berge seg på seterbenken en slik natt bare med trøya over hodet og gråhunden attmed seg — selv lå de i sengebenken og hakket tenner og smakte rett som det var på dotsupen.

Arn sov, hva ska en bruke natta tel om en ikke ska søv, sa han.

Disponenten sa, at det var vel ikke alle netter at han sov han Arn heller, de hadde hørt gjeti at han fór så mye på fisking utmed Hauerseterkjønna. — Ja, men det er vinter nå, sa Arn, og Bukøllhuldra er kalvolin å ligge attmed — det kjinner vel døkk au? sa han. De satt slik og drøste og kokte kaffe og ventet

på lyset, og rett som det var begynte det da å gråne på en ny dag. Da var det blitt innmari varmt i bua, og da ville bykarene sove, men da ville Arn ut. — Og så fór de da omsider, etter å ha stelt seg godt med ved for natta. De måtte til Bukøllvollen til natta igjen, sa Arn, for dere orker vel ikke fram til bygda? — Nei, de orket ikke fram. . . .

De kom til ringen og Arn skjøt binna og vetlen, men da han kom bærende ut med to nyfødte bjønninger, da skjøt både disponenten og bykarene, skjøt mens Arn sto med ongene i neven, og det med ekspressrifler, så det var det reneste Guds under, at Arn slapp med livet og skrekken.

— Det var fali følge å ha, sa Arn, også det at dom skjøt ihel de elendige smådyra for meg, sa han.

Noen dager etter sto det i avisene, at et jaktfølge med disponent. . . og et par andre bykarer hadde skutt fire bjønner nord i Vidalen.

— Det var mye tel folk, sa Arn, — men et anna år skal dom få gå tel bjønnskogen åleine.

På annen klasse og i strålende humør, og med dotsupen tilsatt den nødvendige blanding farris, som pulserte omkapp med de mange forskjelligartede jakt-minner strøk følget inn til byen for å feire en stor dag i fjellet.

Arn gikk hjemme og angret både på binna og vetlen, men mest på de små ongene, som ikke var no værd — uten kotpengene.

Det faller mere snø i Vidalsfjellene, sporene etter skytterne blei utvisket, naturen reparerte så godt den kunne etter ferden.

Men det var fire bjønner mindre i Norge.

Han gammel Bendiks skifter bussen og spytter bront.

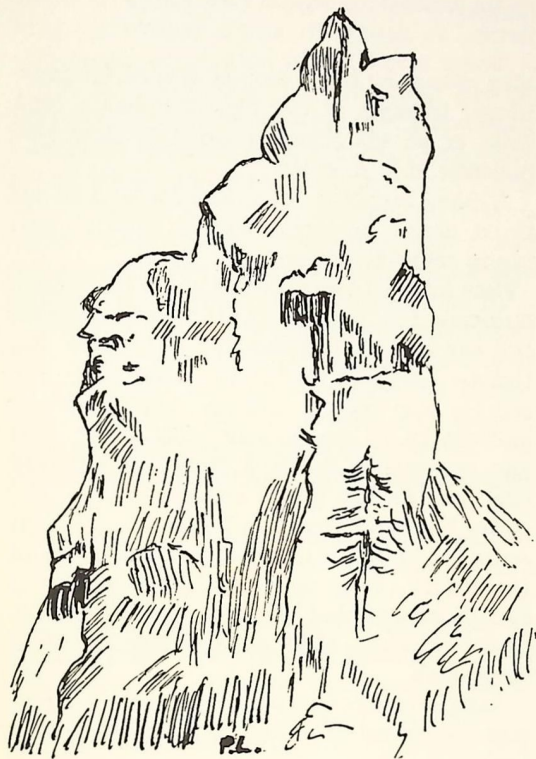
— Det var fanden tel bjønnejakt, Bendiks, sier jeg.

— Ja, det var så, sa han.

„Statt du der i stokk og stein“ - -

Hu står inn've fjellveggen — skrukket og
skakk —
har sti der så længe folk kan minns
me traubør på ryggen og måsågrå stakk.
Den sidste jøgra som i bygda finns.
Tolv tretten meter er a frå fot tel topp.
Stabben ve sia — han me den rare jeipen —
er helta så stor å rækker mor si tel hofta opp;
men sliter me traubør han au, den fleipen.
Han koper over fjor'n mot Røysetangen
og griner mot solnergangen.

«Statt du i stokk og stein!» var Sant Olafs or'
i kampen mot mørke og fordom, for ei
lysere ti';
i kampen mot trångsyn, agured og kiv —
for fre på jor.
Slik har de vøri å slik vil de bli,
dom kan itte førenes — desverre —
ny å gamal ti.

X.

Sangen og musikken på Ringerike

Av Jon Guldal

*«Hvor i verden, hvor i våren,
hvor i livets skjønne have
finnes mere gudebåren
blomst enn sangens skjønne gave.»
(Wildenvey.)*

For mange år siden holdt Stefi Geyer konsert i Hønefoss, og salen var fylt av et forventningsfullt publikum. Skuffet ble ingen, for alle satt fjettet av tonene hun tryllet frem. Hvor godt minnes vi ikke en menuett hun spilte? Tonene døde tilslutt hen, og hun fulgte de siste fine toner ved å slå noen slag med buen ut i tomme lufta. — En dame i salen sa halvhøyt til sin venn ved siden: «Musikk er himmelspråket!»

Vi har lest om Ole Bulls trolske felespill. Engang «temte» han ville folk med sitt spill der han satt på pyramiden i Egypt. Vi hører om musikken i eventyret om Vesle-Frikk, og det blir i alle bygder og byer fortalt om musikere som gjorde furore.

I en gammel norsk lesebok, utgitt av Det Norske Samlaget, og redigert av Arne Garborg og flere andre gode nordmenn, sto prøver på norske bygdemål, og teksten til artikkelen om hallingmålet var beretning om «Storestimet på Hammarsbø i Kvislen.»

Det kom en spillemann som bodde nordom fjellet, men den karen kunne få fela til å skape liv. Tilslutt danset alt som var i huset. Altså en variant av Vesle-Frik-eventyret.

— Alt danner seg etter naturen, sa gjerne gamle Wøllo, og mye sant er det vel i det.

I fjellbygdene og i trange daler med høge fjell på Vestlandet er rytmen en annen enn nede på flatbygdene, og det kan enhver forvise seg om når en ser folket i dans.

Men overalt var det musikk og sang til glede i fest, og til trøst i sorg. Det er grunn til å tro at folk sang mere i gamle dager enn nå.

Fra en samling av gamle bøker tar jeg for

meg «Sange og Rim». Samlet og med Anmærkninger ledsaget af Ole Vig.» Kristiania 1854. Boka er på 462 sider, og dertil 87 sider med melodier, d. v. s. noter.

Hvilken bestemor det er som fra først av har brukt denne sangboka, kan en ikke si, men uhyre velbrukt er den.

Viser med det mest ulike innhold ble sunget, og gamle folk fortalte at det i deres oppvekst tid var å se «Visekremmere» etter veien. Butikken hadde de vel forvart under trøya. Prisen var som regel 3 skilling, hvilket svarer omtrent til 10 øre. Enkelte slike gamle viser kan en være så heldig å finne i skrotkasser eller inne mellom gamle aviser.

Her har vi «To smukke Viser» med bilde av Anna Kolbjørnsen og en svensk dragon på første side. «Emor og Thora» heter visen som står på samme blad. Det er en kjærlighetsvise, og det er rimelig at kremmeren ville ha noe til alles smak.

Sangforeninger ble startet overalt på Ringerike. De blomstret en tid, sank, for så igjen å livne opp igjen.

På gårder omkring på Ringerike kan en finne håndskrevne notebøker som ble brukt i sangforeningene.

I hjemmene fortalte den gamle bestemoren sagn hun som ung hadde hørt, og hun lærte sine barnebarn viser og sanger. På den måten ble de alle ledd i en uendelig lang kjede som dro sagn, eventyr og viser framover tiden.

En av de beste visesangersker som folk visste av var Ragnhild Olsdatter, født på Vekkern ved Hårom ca. 1800, død 1877.

En av hennes barnebarn er Karl Selte, som kan trylle fram «noe tå hvert», hvis han vil. «Jeg minnes så godt at bestemor tidt sang «den bakvendte visa», hvorav jeg nå dessverre ikke minnes stort, men et refreng i visa var slik: Je gikk og je datt, je drømte inatt, je syntes den visa var bakvendt satt.» I bestemors

ungdom var det en morosam leik «å finne nåla». En i selskapet gikk ut, og mens han var ute ble ei knappnål gjemt et steds i stuen. Midt på gulvet satt spillemannen med fela og gnog på en måte slik at lyden skulle være rettleiing for den som skulle finne nåla. Engang hadde de gjemt nåla i pipa til Lohren, og så gnog spillemann «i pipa til Lohren — Lohren — Lohren», og nåla ble funnet.» Stor moro.

Det var i sin tid et rikt musikkliv her på Ringerike, og selv om data og navn på mangan felespiller, organist og hornblåser kan plukkes ut fra de noteringer som ligger i mappene her på bordet, så blir det allikevel for intet å regne. En systematisk innsamling av de gamle spillemenns navn og data, deres etterlatte notebled og de gamle instrumentene må til.

I første del av den flotte Hønefossbeskrivelse, forfattet av Andreas Ropeid, finner en adskillig interessant stoff om musikken på Ringerike. Folk var da som nå «sulten» etter musikk og dans, i det hele tatt noe som for en tid kunne bringe dem vekk fra hverdagens gråhet og trivialitet.

Og brennevinet fulgte med — fra morgen til kveld. Brennevinet var oppstrammeren i arbeide og det var niste på reise. Og det var å få overalt — ved kirken og ved tingstedet og nesten i annet hvert hus ved Hønefossen. Hvis folk syntes tilværelsen ble for triviell, så ba de sammen «til kast». De kastet under festen og dansen noen skillinger i lua, og inntekten gikk til et eller annet formål, især som hjelp til forkomne, fattige mennesker.

Annen påskedag 1760 ble det om kvelden holdt kast hos Hans Korsdalen for en fattig kone. Ole Eikle var der med fela, og dansen gikk lystig. Alt gikk sømmelig for seg uten noen «Guds fortørnelse», men presten meldte Hans for helligbrøde allikevel, og dømt ble han.

Stadsmusikanten i Christiania hadde en rettet til å oppvarte med musikk i hele Akershus stift, men han kunne forpakte bort sin rett til andre. Første gang vi hører om slikt i Norderhov er i 1714, da to mann fikk bevilling til «å oppvarte bønder» på Ringerike.

Men det var mange som spilte «ulovlig».

I grendene ute på bygda samledes ungdommen. Husmannsbarna i stuene, og bondeungdom på enkelte gårder, hvor folkene var villig innstilt til dans og musikk. I en hus-

mannsstue på Suserud ved Steinsfjorden var det ofte bedtlag til dans.

*Hei å hå å huttetu
dom danser skotsk i Suseru!
Ragnhild dansa ril
å 'n Anders va så vill,
'n Martin sto ved døra
å ba far sin tia still.*

Klasseforskjellen var stor og ble nøye overholdt. En husmannsonge kunne aldri være med i morroa på gårda. Av gårder ute på Ringerike, hvor det i gamle dager ble holdt dans og kalas, kan en nevne Hønen, Burud og Li-bakke. I selskapene der gikk det stilig for seg, idet man gjerne åpnet ballet med en polionese eller lansier.

Til alle tider var det bygdespillemenn som på en mesterlig måte trakterte fela. Karl Lehnstrand var en av dem. Han fikk den vanskjebne å gå blind den lengste tid av sitt liv. Han døde i mai 1943, og da han skulle begravnes på Hole kirkegård var Holekirken brent, så det fra tårnet ikke kunne ringes, men fra Bønsneskirken ble det ringt hele tiden mens likferda var underveis. Denne Karl i Stranda visste så meget om musikklivet på Ringerike, ikke minst fordi han selv var en utøver. Christen Svenskerud snakket han meget om, og på spørsmål om hvor det kan ha blitt av Christens notebled, så mente Karl at de var kommet til Dignes på Modum.

Ole Jensen Søhol var en navngjeten felespiller, og han ble ofte kalt «Ole Bull». Ole Jensen komponerte musikk til danser selv, og til manges glede er hans gamle «Ringeriksvals» kommet til heder og verdighet, idet hans sønnesønn Einar Søhol, kontorsjef i Tandberg radiofabrikk, har gitt ut sin bestefars toner på grammofonplate, som også har vært spilt i kringkastingen. Noteblad etter Kristian Ruud finnes også.

En gang for meget lenge siden dro jeg til Haugsbygd på granskningstur. På Stiksrud fikk jeg høve til å grave igjennom innholdet av skrinet som Rasmus Skredder hadde etterlatt seg. Rasmus var født omkring 1790 og døde som en gammel mann i 1860 årene. Han bodde i ei lita stue og gikk omkring i bygden og sydde. Kona hans var alltid med,

og det er rimelig at hun hjalp ham med tråklinga, men så ble det alltid litt suggel på henne også. Rasmus hadde i sin ungdom tjent som musiker i det militære, og på hans notebok sto det: «Piber No. 11 ved det Hadelandske Compagni og Agerske Corps 1821.»

I denne gamle noteboka sto foruten alle militærsignaler også notene til underholdningsmusikk. «Vals Clarinette», «Søndenvinnvals», «Parade Marsch». På siste permside sto: «Denne Bog indeholder de nødvendige Støkker Tværpipen som bruges nu for Tiden. — 1821—1822.»

Jeg fikk låne med boka hans Rasmus hjem, og jeg hadde plan om å ta den med til Musikonservatoriet for å få en av stykkene spilt, men det kom ekspress bud fra Haugsbygd om at de måtte ha igjen boka straks.

Om Rasmus kan ellers fortelles at han var ivrig Thranemann, men unngikk å bli arrestert dengangen Staten med sitt militærvesen slo ned på disse forvillede armer.

I den senere tid er det gjennom «Ringerikes Blad» foretatt innsamling av bilder fra musikklivet på Helgelandsmoen, og rett mange er kommet for en dag.

Stoffet om musikklivet på Ringerike er så rikt og vidtfavnende, at et selvstendig verk — en virkelig bok — er de gamle musikantene verdig.

Disse noteringer fra musikklivet kan dog ikke avsluttes uten at en, den «gamle orgelbyggeren» blir nevnt. Han het Anders Gulbrandsen Gommæs, og var født 1821 av foreldre organist Gulbrand Nilsen og hustru Mette Rolvsdatter. Han ble i 1848 gift med Eli Gommæs, og de hadde sitt vakre hjem på søndre Gommæs, hvor en av dem plantet bjørkeallé lenge fikk stå fredet, men ble omsider hugget og solgt til favneved.

Noter og orgelspill lærte Anders sikkert av sin far, men hvor fikk han undervisning i orgelbygging? Ingen kan si det. I året 1861 ble det skiftet ut orgel i Norderhovs kirke. Det gamle som sto der og som var en gave fra Anna Colbjørnsdatter, skulle byttes ut, og som betaling — iallfall delvis — skulle Anders få det gamle orgelet for å bygge et nytt. Han satte siden det gamle i stand og solgte det til verksmester A. Roscher som siden forærte det til Tyrstrand kirke. Orgelet i Bønsnes kirke er

også Anders Gulbrandsens verk. På en av Frøysugårdene står et lite husorgel som han har bygget. Og til Gommæs måtte musikanter fra hele Ringerike gå for å få råd og veiledning til reparasjon. For over 20 år siden var jeg i Sverige en sommer, og på en spasertur fremved Nissan og ved Halmstad møtte jeg en fattigslig mann som jeg kom i snakk med. «Ni er norrman hörar jag,» sa han. Og da jeg bekreftet det, fortalte han at han engang gikk omkring i Norge og spilte positiv, som gikk i vranglås en dag ved en by som heter Hønefoss. «De rådde meg til å gå ut til en bonde, og jeg gikk over en ekserserplass for å komme til ham.» Dermed var jeg på hjemmebane og kunne fortelle ham at det var orgelbyggeren Anders Gulbrandsen Gommæs som hadde reparert hans positiv. Akk, verden er dog ikke så stor som en kan tro, enda ei kjærring i gamle dager sa at verda var vid, for hun hadde sett at det også rauk innafor Gyrihaugen.

Mo og all.

De fleste lurar vel på hva dette er for no tull. Det er to adjektiver som ble brukt på Ringerike, i hvert fall i Hole og Vegårdsfjerdingen for 40—50 år siden, de har vel sin opprinnelse langt tilbake i tiden kanskje, og betydde at en var helsemessig «nedfor» — mjo og skral — vel nærmest sliten og trøtt.

Disse og mange andre ord i ringeriksdialekten er blitt borte, forandret eller forfinet. Det var derfor rent ut sagt hyggelig å høre en yngre røysebonde en dag bruke så avlagte ord som «nåsan» og «lykja» og andre. I min barndom sa vi stykje, nykjilen og sjeiser, for bare å nevne noen av substantivene, og det er vel disse som har undergått største forandringen. Videre sa vi laupe, kjone og måkå (ikke måka eller måke). Verbumet «møsjå» er vel også avlegs. Møsjå var å legge måså i veggefara når en laftehøgg hus.

Teknisk utvikling og større samkvem med byene jamner dialektene ut. Ingen kan gjøre no ved det og vi skal heller ikke grine for det. Men vi skal ta vare på de gamle dialektene likesåvel som slui'n, pressejernet og lysforma.

Ennå finnes folk som snakker det gamle sproget rent, og i grammofon og magnetofon har vi midler til å oppbevare det.

Tjuenborgen i Ådalen

Tirelil Tove — langt opp under fjellet i skove

Det eldgamle vandresagnet som finnes i mange versjoner rundt om i bygdene

*«Der fløi en fugl over granehei,
som synger forglemte sange,
den lokket mig bort fra slagen vei
og inn på skyggede gange.
Jeg kom til skjulte kilder og tjern,
hvor elgene tørsten slukke,
men fuglesangen lød ennu fjern
som nynn mellem vindens sukke:*

*Tirilil Tove,
langt, langt bort i skove.*

*Der fører en sti så langt av led
til lien hvor fuglen bygger,
der stemmer den op hver sang den ved,
i dunkleste graneskygger;
men om jeg aldrig kan vinde did,
jeg kjender dog lokkesangen,
hvor sødt den kalder ved sommertid
når kvelden har dugget vangen:*

*Tirilil Tove,
langt, langt borte i skove.»*

(J. S. Welhaven.)

Tirilil Tove, ja! Eller Till-Till Tove. Eller Tili, tili Tove. Eller Suli, luli Love — Suli, luli Lage — Tille, till Tove — Tir lir Taavi — Til-

jeri Tove. . . vendingene finner vi rundt i bygdene i mange forskjellige former, knyttet til et lite vers som er med i et eldgammelt vandresagn. Dette sagnet har så mange former og variasjoner at det beste er å gjenfortelle det med egne og enkle ord — og her er referat av versjonen fra Adalen og Valdres, hvor sagnet er knyttet til fjellet Tjuenborgen (som varmt anbefales et besøk, lett adkomst fra Sokna eller Bergsund, ligger i ruten til Vassfaret).

Langt oppe i Adalen ligger Tjuenborgen, et bratt fjell som stikker helt opp av heia lik en knyttet trollneve. Sagnet forteller at her holdt i gamle dager røvere og fredløse til, og derav har da fjellet fått sitt navn. Bratt som det er, var det lett å forsvare, og på det stedet hvor en kunne komme opp, hadde røverne bygd en steinmur. Det er en hule oppe i fjellet, og noen mener at når det var fare på ferde, da tok røverne sin tilflukt til den — hvilket ikke er helt trolig, da de i så fall jo kunne røykes ut. Det er mest sannsynlig at de holdt til oppe på selve toppen, og at denne var befestet, så de ikke kunne overrumplene av bøndene eller av fogdens folk. Fra Tjuenborgen røvet og plyn-

dret de så rundt på setrene og i bygdene, og levde vel ellers av jakt og fiske.

Så fortelles det at en gang ble Oppenseteren overfalt av røverne. De drev med seg en del av kyrne til slakt og stjal ellers det de kunne få med seg. Den unge budeia tok de også med seg opp i borgen, for røverhøvdingen ville gifte seg med henne. Om kvelden holdt de stort gilde på fjellet, og mens røverne festet som best, satt budeia på stupet og sang utover:

*Tiril, Tiril Tove,
tolv mann i skove,
vesle båne denger de,
buhunden henger de,
bjellekua binder de,
storstuten stinger de,
budrätten bær de fra,
meg selv vil de med seg ha
langt, langt bort i skove.*

*«Tirelil Tove
Tolv Mand i Skove,
Vesle Båna dænge de,
Buhund hænge de,
Bjelle Kua binde dem,
Store Stuten stinje dem,
Mig vil dem voldtae
Langt op under Fjeldet i Skove.»*
(Fayes versjon av verset.)

Men ingen hørte henne. Så måtte budeia love at hun skulle gifte seg med høvdingen. Men hun betinget seg at hun først skulle få gå hjem til Oppen etter brudesølv. Det fikk hun lov til, men hun måtte sverge på ikke å tale til noe menneske mens hun var borte. Det lovet hun. Hun dro til bygda, kom til Oppen om natten. Hun hørte at husbonden våknet, og så stilte hun seg foran skorsteinen og ga seg til å fortelle den alt som var hendt. Hun sa også at hun ville henge røde tøystrimler på trærne når hun gikk tilbake, slik at folk kunne finne veien etter henne. Så ville hun skjenke røverne fulle, sa hun, og når gjestebudet var i full gang, skulle hun vinke med det hvite forkleet sitt utover dalen, så folk kunne se at nå var tiden inne til å overmanne røverne. Dermed dro hun tilbake med brudesølvet sitt. Husbonden fikk i en fart samlet bygdas sprekeste karer. De ble fort enige om at nå skulle røverne

til pers, og så fulgte de merkene etter budeia. Oppen i borgen stelte hun til gjestebud for røverne og drakk dem fulle, og da levenet var på det verste, ga hun det avtalte tegnet til dem som ventet under fjellet. De gikk forsiktig til verks og kom innenfor murene før røverne rakk å få tak i våpnene sine. De skjønnte at det ikke nyttet å forsvare seg, og for å slippe å ende i galgen og på hjul og steile kastet de seg utfor svaberget og slo seg i hjel hver og en av dem. — Bøndene rev ned murene, og etter den tid har det aldri vært røvere på Tjueborgen. Men minnet om dem lever i navnet. Mange mener at det er skatter gjemt der, det fins folk som har lett etter dem, men ingen har funnet noe. Det skal være mye hauk i traktene omkring Tjueborgen, og etter sagnet skal det være røvernes uforløste sjeler som lever i haukene, fordi de aldri kan få fred.

Ja, dette var sagnet. Og når en vandrer i de susende dype eventyrskogene omkring Tjueborgen og har vært oppom og sett toppen, utsikten, hulen, da kan en faktisk bli stående og lytte ut i blanke blå luften og høre at det hvisker Tirilil Tove omkring en, en er midt i eventyret. Prøv!

Som sagt, dette røversagnet er et urgammelt vandresagn, det er blitt fortalt i så mange bygger, og det er opptegnet i en mengde varianter. Det er gjerne tolv mann med, røvere, de har en hule, eller borg, de overfaller budeia eller gjeterjenta på setra eller i skogen, de driver med seg eller dreper krøttera, henger buhunden, prøver å drepe jenta eller tar henne med seg. Detaljene varierer litt. Slutningen ser ut til å gi de fleste variasjonene; som regel blir røverne drept. Verset som jenta sang eller hauket eller blåste i horn eller lur går igjen i forskjellige dialekter.

Kanskje har sagnet opprinnelig en «historisk kjerne», en virkelig hending som ligger til grunn for det. Røvere og fanter rekte jo omkring i gamle dager, og de så nok gjerne innom setrene om de torde. Røverhistorien hadde derfor aktualitet og har trolig vandret fra seter til seter landet over. Mange steder er navn bevart som da menes å bekrefte sagnets riktighet — som altså f. eks. Tjueborgen. Og nede i Øyslebø — for å plukke ut et enkelt eksempel fra folkloresamlingene — skal finnes navn som Tjoveheien, Tjovesteinen og Tjovehelleren.

Disse navn refererer seg da til et sagn, sagnet om Tutt Heddeland. Det berettes at han hadde en gjeterjente som en dag ble overfalt av tolv røvere i gjeterskogen. Buhunden gjødde, men den hengte de, og da jenta forsøkte å verge bølingen, hogg de en arm av henne og drev buskapen bort. Jenta kom seg opp på en stein, og så blåste hun i horn:

*Tire lire Tove!
Tolv Mand i Skove.
Hjuringen dænge de,
Hundene hænge de,
Kaste Bjælden høit i Træ,
Stjæle Bondens Bufæ.
Tutt, er du hjemme på Heddeland?*

Jo, Tutt var hjemme, og så ble røverne tatt. Og til denne hendelsen skal da de tre nevnte stedsnavn være festet. Slik er det så mange steder i landet.

Og slik kan da sagnet følges, eller forfølges, landet rundt. Det må ha vært noe ved det som festet oppmerksomheten. Trolig har den enkle fortellingen om den enslige modige gjeterjenta (budeia) rørt ved noe i enkle sinn, kanskje hadde den aktualitet mange steder, kanskje har det lille verset hatt en besettende makt. For øvrig hadde jo røverhistorien dramatisk kraft og var vel egnet til episk gjengivelse i folkevisens ånd.

Nå tror sikkert mange at navnet Tove i versene er budeias, og man kan finne anført at hun het så (i en enkelt gjengivelse kalles hun sogar Tiril Tove). Welhavens dikt har trolig gjort sitt til å fikserer denne tro. Men Tove har nok vært navnet på bonden nede i bygda, det er *ham* jenta roper på, blåser i horn eller lur til: Tiril Tove! Tiril (till, tir, tille, tiljeri, osv.) har vel vært et slags formelord (Hei, Tove!), akkurat som i lalingen, der gjeterne lalet til hverandre etter en slags oppskrift. I versjonen fra Eidskog (ved Lars M. Fjellstad) lyder verset:

*«Till-till-Tove!
Tolv mann i skoge!
Bjellekua binde dom,
storoksen stinge dom
og mæ vil dom med sæ ha
langt oppå Dovrefjell.»*

Og så heter det i beretningen at «Da skunda han Tove seg og sende karar til sætra» — og stedet der røverne ble drept og gravd ned, heter Tolvmannsdulpen.

Bonden het for øvrig ikke alltid Tove — vi kan finne Love og Lage også, og, som nevnet, også Tutt. (Det kan se ut som en pussig inkonsekvens at verset i versjonen om Tutt begynner med «Tire lire Tove —»). I en versjon fra Lom begynner verset slik: «Suli, luli Lage. Høyre du, Lage Øygjorde?» I Drangedal har sagnet forbindelse med Asjerfjellet. Budeia het Asjer, og husbonden hjemme på Hemsø het Tove. I Trysil er sagnet knyttet til en gård, Stavburs-eggen, der bodde Tille Tove, og her er det gården som blir overfalt av røvere og kona på gården som roper verset til mannen sin.

Faye sier i en anmerkning i «Norske Folke-Sagn» om dette gjennomgangsverset i det eldgamle vandresagnet at «denne yndede sang er en ren Nationalsang», og han anfører noen variasjoner. (Han nevner at sagnet om Tille Tove fins også i Sverige). I sitt herlige dikt «Der fløy en fugl over granehei —» har Welhaven fanget inn den gamle sagnstemningen, og lar den klinge ut i omkvedet «Tirilil Tove, langt, langt bort i skove». Det er rene blåblomstromantikken, og diktet har sikkert — sunget og lest og leseboktrykt — gitt det gamle sagnet nytt liv. Omkvedet (lånt fra sagnet) har faktisk noe av det samme ved seg som det er sagt om gutten med fløyten på Skredsvigs maleri: «Hele folket hører tonen», og Faye har nok hatt dekning for sin anførsel.

Spørs om det ikke lever et ekko i sinnet på de fleste av oss ennå? Et ekko fra skog og fjell, fra seter og gamle dager.

*«I Fjeldet boer vor Kunst og Poesi;
den drømmer der endnu i Landets Bringe,
der har den vist os Glimtet af sin Vinge
i dalens Sagn, i Dalens Melodi.»*

skrev Welhaven i 1836 (tre år etter at Fayes Folke-Sagn var kommet i første utgave).

Vel, når våren kommer, les da det gamle sagnet, lær utenat Welhavens dikt, melodien også, og så — en vakker kveld, med fuglesang i alle lier, med rugdetrekk og spredte orreklonk, med sprettende løv og smilende symrer, finn da fram til en stille plett i skogen, helst

med vidt utsyn over vide skoger. . . lytt og se, legg sinnet åpent for den våre, trolske stemningen. . . og jeg vedder én mot ti på at du da, om du ellers selv vil, kan høre at det hvisker Tiril Tove langt, langt borte fra i tid og sted og at det du opplever vil møtes med noe som er fra før i ditt eget sinn. Prøv!

Ganske visst er sagnet knyttet til sommer og seterliv, og det heter da også i Welhavens dikt at

*«Jeg stod i birkenes høye sal,
mens midtsommerdagen hellet,
det tindrede dugg i dypen dal,
det skinte som gull fra fjellet.
Da bevet lunden, da lød det nær
som av en susende vinge,
og grant jeg hørte fra fjell og trær
de lokkende toner klinge:
Tirilil Tove,
langt, langt bort i skove.»*

Men stemningen i sagnet, poesien i det, sangen — det hører alle årstider og tider til. Det er noe vi bærer i oss, bevisst, eller ubevisst.

*«Tirelil Tove . . . .
langt op under Fjeldet i Skove . . .»*

ERLING HAUGER

Med stor interesse ble Erling Haugers artikkel her i bladet om dette gamle vandresagnet, men det må være tillatt å sette fingeren på ett punkt. I artikkelen gjengis hele den gamle regla, og under verset står, at det er gjengitt etter Fayes versjon. Den gangen i 1833 Andreas Faye (1802—69) ga ut «Norske Sagn» så hadde fogden Ivar Wiels versjon av sagnet vært tilgjengelig i trykken. I. M. Wiel var som foged på Ringerike og i Hallingdal pålagt å skrive en beretning om sitt fogderi, og i hans beretning fra 1743 er «tirrelill-tove» inntatt i sin helhet, og verset som er gjengitt i Haugers artikkel er omtrent enslydende med Wiels versjon, trykt i Topografisk Journal 1802, så det er vel meget sannsynlig at Faye hadde vedkommende nummer av Topografisk Journal for seg da han laget sin «versjon».

Foged Wiel var født i Strømsø 20. mai 1711 og døde i Norderhov den 9. mai 1756. På grunn av sitt forfatterskap ble Wiel opptatt som medlem i «Det Kongelige Selskab til den Nordiske Historie og Sprogets Forbedring». Bruddstykker av Wiels beskrivelse ble trykt til jubelfesten i 1749. Siden beskrivelse ble trykt i 1802 har den delen som omhandler Ringerike vært utgitt i trykken, men da opplaget bare var på 300 eksemplarer, er utgaven forlenget utsolgt.

V. V.

OFFERSTEINEN VED RØSTJERN

TRU OG OVERTRU I GAMLE DAGER

Ved O. Loeshagen

Like ved vegkanten på vestsiden av Røstjern ligger en stor stein. Den har fra gammel tid gått under navnet «Ofresteinen». Ingen torde gå forbi den uten «å ofre på den.» En kvist eller en kongle var offer stort nok. Før en kom fram til steinen, måtte en sikre seg en av disse tingene, og idet en passerte forbi, kastet en offeret bortpå. Så seint som omkring århundreskiftet var denne skikken alminnelig. Jeg har sjøl kastet offer på steinen.

Legger en seg ned og titter under steinen, ser en at den har en blank flate.

På østsiden av tjernet oppi berget skal en gang ha bodd en trollgubbe. Denne gubben var så fæl til å buldre. Han ble derfor kalt Buldrian.

En dag gikk et elskende par på vegen på vestsiden. Dette paret fikk trollgubben se. Han buldret da noe ganske forferdelig. Så tok han en svær stein fra berget og ville kaste den over

vannet for å drepe disse to lykkelige. Steinen tok vannet og seilte over, og under seilassen ble den blankslipt mot vannflaten. Paret unngikk så vidt, og steinen ble liggende like ved vegkanten.

Etter denne hendingen torde ingen gå forbi steinen uten å legge offer på den. Ofringen hadde den virkning at gubben ikke hadde makt til å kaste flere steiner. Dette ble den ergerlig for og buldret verre enn før.

Folk ville gjerne få ryddet Buldrian av vegen. Han stjal også fisken i tjernet. En modig kar ville forsøke å gjøre det av med gubben.

Tidlig en morgen i solrenningen gikk han opp i lia på østsiden av tjernet. Der ga han

seg til å rope: «Buldrian, Buldrian». Gubben hørte det, og stakk hue ut. Solstrålene traff ham da like i ansiktet. Gubben sprakk og veltet ut over berget. I steinurda nedenfor der skroten ble liggende er det et ekkelt tilholdssted. Der yrer det av ormer og annet fanteri.

Sikkert er det at folk i gamle dager ropte Buldrian når de gikk forbi dette stedet. Jeg har sjøl hørt det i mine guttedager. Orm har jeg slått i hjel på dette område. Den finnes der sikkert også nå.

Nå blir det bygd hytter overalt. Dermed blir terrenget ryddet for trollsteiner og ormehuler.

Nå er det ingen som ofrer på denne steinen lenger. Men den ligger der fremdeles. Levninger etter det som er blitt ofret, lå så seint som for et år siden på steinen.

GRAVHAUGEN VED HAUGVANG

Ved O. Loeshagen.

I 1947 ble det opparbeidet et nytt, stort gravfelt på Haug kirkegård. Etter at grunnarbeidet var unnagjort, måtte en kjøre på feltet en masse fyll fra andre kanter.

Ved ungdomslokalet Haugvang lå det en svær haug. Den ville styret for ungdomslaget gjerne få fjernet. Den stengte blant annet for bilparkeringsplass. Haugen ble kjørt til det nye gravfeltet. Det viste seg at den inneholdt laus jord.

Etter en kort tids kjøring støtte en på noen svære steiner. Ettersom arbeidet skred fram, ble det tydeligere at steinene dannet en ring. Her var muligheter for noe historisk til stede.

Jeg telefonerte straks til Universitetets Oldsaksamling. Konservator Sverre Marstrander kom. Konservatoren — med min assistanse — målte opp haugen på kryss og tvers, og han tegnet den ned for oppbevaring i oldsaksamlingen.

Haugen målte 25 meter i tvermål. Den har vært minst 4 meter høy. Toppen av den ble for en del år siden utplanert til musikkpaviljong ved et stort stevne der.

Konservatoren kunne ikke si noe bestemt

om hva haugen inneholdt, men at en her sto overfor en gravhaug av dimensjoner, var tydelig. Marstrander mente at en her sto overfor et funn fra vikingtiden — enten en alminnelig grav eller en branngrav.

Formannen i Haug ungdomslag kom til stede, og konservatoren slo straks på at haugen burde restaureres. Det måtte høve godt, mente han, at et ungdomslokale hadde et slikt historisk minne i sin umiddelbare nærhet. Da styret ikke viste noen interesse for dette for-

Her er ytterkantene kjørt bort og kjerneverøysen kommer til syne.

Steinene fjernes etter at de er tegnet og målt. Dannevig Hauge i knikkens.

slaget, bestemte konservatoren seg for å konferere med professor Brøgger. Han ga tillatelse til å fjerne haugen. Arbeidet med kjøringen kunne fortsette, men steinene måtte ikke røres.

Seinere kom konservator dr. phil. Dannevig Hauge for å lede den videre utgravning. Konservatoren uttalte at gravhaugen er en av de største vi kjenner til i historien — en ytterst sjelden gravhaug. I størrelse kan den sammenlignes med Borrehaugen. Dannevig Hauge tidfestet den mellom det 4. og 9. århundre.

Følgende morsomhet inntraff: Noen skøyegutter puttet noen beinrester inn mellom steinene. Plutselig ropte en av dem: Her er bein. Stopp, ropte konservatoren. Han ilte til. Etter å ha undersøkt funnet sa han: Å, nei, dere lurer ikke meg.

På spørsmål om hva konservatoren mente graven inneholdt, svarte han: En må anta at det er en høvding som enten er brent eller gravlagt her. Steinene har tydelige brannmerker, og det skulle tyde på at høvdingen er brent. Likevel er det håp om at en kan finne våpen og andre bruksgjenstander.

Etter at det var kjørt vekk ca. 3000 lass jord, kom en masse stein (kjerneføys) fram i dagen. I sentrum av kjerneføysen var det en liten ring av mindre stein. Kjerneføysen målte 10 meter i diameter.

Spenningen steg. Hva gjemmer kjerneføysen?

Dannevig Hauge uttalte: — Det er mulig at det kan ha vært et offersted eller en tinghaug. Da kan haugen være helt fra steinalderen eller fra de aller første tider det har vært bosatt

folk på Ringerike. Men han ville ikke forlate tanken på branngrav.

Konservatoren tok til med måling og tegning av steinenes fasong og størrelse for oppbevaring i Oldsaksamlingen.

Etter hvert som tegningen og målingen skred fram, ble steinene fjernet. Arkeolog Odmund Møllerop kom også til stede for å være med som leder. Da kjerneføysen var fjernet, lå et lag av kol og aske i dagen av samme størrelse som kjerneføysen. En grov seg gjennom dette laget til en kom ned på harde berget. Haugen var tom. Det eneste en fant var to små meget gamle beinstumper. De lå i sentrum av den vesle steinringen. Dette funnet tok konservatoren med seg for videre gransking.

Professor Brøgger uttalte på forhånd at når det gjaldt en kjerneføys med leirlag under, kunne en være omtrent sikker på at en ikke fant noen ting. Da var alt totalt brent. På spørsmål om det virkelig ble brukt så sterk varme at alt ble totalt brent — om det så var metall, svarer konservatoren at varmen kunne bli så sterk at den ikke levnet noen ting.

— Kan en se Tyrifjorden herfra? spurte han.

Den har sikkert vært sett før, men nå er det vokset opp skog som stenger for utsynet.

Han forteller at den gang la de gravhauger slik til at en kunne se ut over vann. Denne gravhaugen lå på en slik høyde.

Ingenting tydet på at det hadde vært gravrøvere på ferde. De forskjellige jordlag over kjerneføysen var ikke brutt.

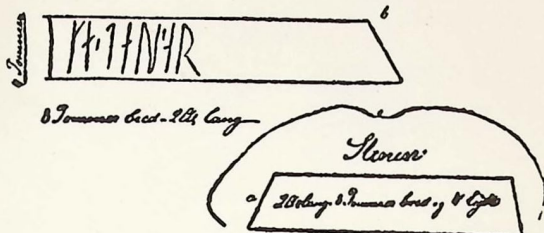
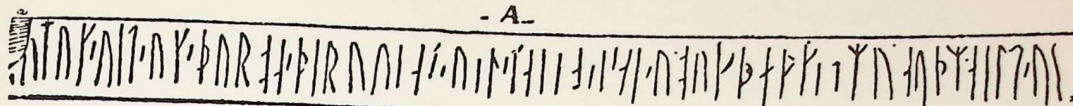
Hvorfor lesset en de døde ned med så mye stein og jord etter at de var begravd eller brent?

Hertil svarte konservatoren: — Den gang var de så redde for ånder og gjengangere at de måtte gjøre det slik for å være sikre på at de døde ikke skulle komme igjen. Det hendte endog at de pelet liket fast i bakken for å være sikre.

Arbeidet med gravhaugen var uhyre interessant.

Planen min gikk ut på at en av de største steinene fra gravhaugens sentrum burde vært reist til minne om denne haugen. Styret for ungdomslaget viste heller ikke denne tanke noen oppmerksomhet. Der kjerneføysen lå, er det nå et betong dansegolv.

Den forsvundne runestein ved Hønen

Om denne sten har i senere tid vært skrevet en del. Interessen for samme synes å være stor på Ringerike.

Vi gjengir derfor stenen og runene på samme i avbildning etter president Christies kopi av antikvar Klüwers originaltegning — som spørøst er forsvunnet. I denne forbindelse gjengir vi en beretning om hva runene forteller etter foredrag av professor Magnus Olsen i Vitenskapsakademiet 1945 — antagelig det første møte etter krigen.

I Vitenskapsakademiet holdt professor Magnus Olsen i går foredrag om «En runestein som forteller om Ishavsferd». Det var langt fra å være noen original runestein professoren hadde å legge fram. Den innskrift som foredraget gjaldt, hadde stått på en stein som var funnet på gården Hønen på Ringerike før 1817 og som var på gården til omkring 1830 da den ble borte, uten at noen vet hvor det er blitt av den. Heldigvis hadde den kjente antikvar Klüwer vært innom og tatt en avskrift av runene. Avskriften fulgte med hans papirer da de etter hans død ble oversendt til Vitenskapsakademiet i Trondheim. Derfra er imidlertid Klüwerpapirene forsvunnet, man vet ikke når eller på hvilken måte. Heldigvis hadde imidlertid avskriften av Hønen-runene i mellomtiden vært utlånt til president Christie i Bergen, som kopierte avskriften. Og Christies kvalifikasjoner garanterte at iallfall hans avskrift av avskriften var kyndig og korrekt, forsikret Magnus Olsen.

Hønen-innskriften ble liggende upåaktet helt til 1895, da professor Sophus Bugge tydet den. Etter hans tydning berettet innskriften om en Vinlandsferd, hvor en ung mann var kommet ut i «utbygd» og var omkommet. Denne tydning er blitt stående urokkelig inntil Magnus Olsen nå la fram en ny.

Han hadde først reagert mot kombinasjonen av Vinland og utbygd, og hadde gjennom inn-

skriften på grunnlag av Røk-steinens runeformer og med litt annen tydning enn Bugges av de runer som tydeligvis ikke var hele, men var skadet i den ene ende på grunn av steinfliser, som hadde løsnet før avskriften ble foretatt. I Magnus Olsens tolkning ga runene en beretning om en ferd til «ubygdene», det vil si Øst-Grønland, en ferd som var endt med katastrofe fordi de manglet mat og klær til å holde seg tørre med og led ondt på «isene».

Omkring denne innskrift og dens melding bant så Magnus Olsen et av sine aller vakreste nett av kombinasjonslinjer mellom alle slags kilder, oldfunn, sagn, kvad og sagaer. Han bygde materialet sammen til et rikt og detaljert bilde av norsk fangstliv på Øst-Grønland fra 1000-årene og utover, viste hvordan det bare var stor-ættene i Norge som kunne utruste disse ekspedisjonene som Sola-ætten, Ringnesene i Tedmark og Hårfagre-ætten. Og han manøvrerte seg elegant fram fra stake til stake i det uensartede materiale, fram til den unge Finn Fegin, sønn av Kalv Ringnes og Gunhild, søster av Olav den hellige og Harald Haardraade. Denne Finn omkom på Grønlandsferd etter å ha anlagt Finsbu i Einarsfjord, og Hønen-steinens innskrift peker i formen bestemt til akkurat det tidspunkt (like før 1050) da Finns ekspedisjon var ute for katastrofen. Finns mor hørte til på Ringerike, ble tidlig enke, — trakk hun seg da tilbake til sin kongeætts Ringerike? Er Hønen-steinen et minne om Finn Fegin? Det var en nydelse å være vitne til den elegante selvbeherskelse hvormed professor Magnus Olsen unnlot å svare på disse spørsmålene.

Det kan synes besynderlig at en slik stein ikke er blitt bedre tatt vare på. Men tiden i dag og dengang forklarer så meget. Tenk på dengang man her i landet rev ned ca. 162 stavkirker. Prof. I. C. Dahls håpløse kamp for å bevare stavkirken i Valdres — som endte med

at han tok den med seg til Tyskland — hvor den så ble gjenreist.

Underligere synes det derimot at Klüwers papirer sporeløst er forsvunnet fra selveste Vitenskapsselskapet i Trondheim. Hadde ikke Christie kopiert disse tegninger — som altså er i behold — hadde vi ikke hatt noe slags avbildning av steinen.

I høst foretok forfatter og oppdagelsesreisende Helge Ingstad forsøk på å finne steinen ute i Norderhov. Før har jeg hørt at V. V. har vært på «leitung».

Enn om historielaget satte systematisk leiting i gang. Mulighetene for å finne steinen er kanskje små — men umulig kan ingen påstå det er.

H. V.

Leik i grålysningen

Dikt

av *Elling M. Solheim*

ASCHEHOUG

Vakker julegave

Bør finnes i alle hjem på
Ringerike

HØNEFOSS TEGLVERK OG KALKFABRIK

— Under samme ledelse —

Tlf. Sentralbord 34 - 112 - 264 - 1136

Teglverket direkte 264

JERN - BYGNINGSARTIKLER

MALERVARER - KJØKKENUTSTYR

10 METER UNDER DETTE BYGG LAGRES DET GODE HØNEFOSS BRYGG

Hønefoss Bryggeris
ØI

Hønefoss Bryggeris
Mineralvann